Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 180 (11378) | 1980 чылдың август 3, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеен | Өртээ 2 көп.

Республиканың ажыл-агыйлары бо чылын 227 муң тонна сигенни, 48 муң тонна сенажты, 6,5 муң тонна витаминниг сиген далганын, 395 муң тонна силосту база 113 муң тонна концентрат чемнерни белеткээр хүлээлгелиг.

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ ШИИТПИРЛИГ ҮЕ-ЧАДАЗЫНДА КИРГЕН. ЫНЧАНГАШ АВГУСТ АЙНЫ МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ КЫЛДЫР ЧАРЛААН.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ, РЕСПУБЛИКАНЫҢ БҮГҮ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ ШАЛЫПЧЫ АЙГА ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИҢЕР!

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХҮНДҮЛҮГ ХЕРЕЕ

Коммунист Зоя Александровна Седипей «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазынга ам 13 чыл ажылдап турар. Сес класс дооскаш-ла бодунуң үг-базы саанчы Мария Саттың аайы-биле бо коллективке ажылдавышаан, кежээки школаның онгу клазын база чедиишкиниг дооскан. Ферма мурнакчы саанчыларының бирээзи. Куш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи. СЭКП-ниң ам болур XXVI съездизинге алдар кылдыр бедиткен социалистиг хүлээлгени алган коммунистерниң бирээзи. Съездиге үткүштүр коллективниң болгаш бодунуң ажыл-херектериниң дугайын ол моон адаанда чугаалап турар.

Бистиң коллективтиң кежигүннери СЭКП ТК-ның июнь (1980 чыл) Пленумунуң материалдарын, аңаа партия Төп Комитетиниң Чиргине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин ханы сонуургал-биле өөренип турар. Ында чурттуң болгаш күш-ажылчы коллективиниң бүрүзүнүң мурнунга: онгу беш чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир деп тодаргай сорулганы салганын билир бис. Ол Пленум эрткен соон дарый бистиң фермага болган хурал аажок улуг көдүрүүшкүн-биле эрткен, аңаа коллектив-даа, тус-тус саанчылар-даа партияның ам болур улуг шуулганынга алдар болдурган хүлээлгелерин ап, ону төлептиг үткүүр дээш шудургу ажылдаары ажыл-ишчи бүрүзүнүң херээ дээрзин чугаалап турган.

Чылдың баштайгы чартыы доозулган. Районнар, коллективтер база туе-тус ажыл-ишчилер араазында чарыштың түңнелдерин үндүрген. Мал ажылының мурнакчыларының дацзызын республика солуннарында парлаан. Ону кичээнгейлиг номчуурга дериелгелер кылыр, бодаар ужурлуг чүүлдер-ле хөй боор-дур. Саанчы кижи болганымда мурнакчы фермаларның саанчыларының ажыл-ишчи улуг соуургал-биле солуннардан номчуп, сайгарып көрдүм.

Мээң ажылдап турар коллективим — Тываның хоочун сүт-бараан фермаларының бирээзи. Солуннарда парлаттынган дацзыдан алырга, мурнакчы фермаларның араазындан бистиң коллектив черде кирген болду. Ниитизи-биле ферма саар бир инекке онаштыр бирги чартык чылда 1057 кг сүттү сагган. Эң мурнакчы саанчывыс, А. Г. Балагашева бир инектен-не 1382 кг сүт сагган. Ол база эки-ле харын. Ынчаарга Чөөн-Хемчиктин «Большевик» совхозунуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы ол-ла үеде саар бир инекке онаштыр 1436 кг сүттү, а ында эң тергин саанчы Т. Д. Кара-Сал бир инектен-не 1848 кг сүттү сагган. Ийи мурнакчы ферманың бөзин көргүзүү ылгалдыг-дыр.

Бистиң ферманың коллективи багай ажылдаан-дыр деп чугаалавайн тур мен. Бирги чартык чылда сүттү бүдүрер планы коллектив 100,3 хуу, күрүнеге садарын — 102,3 хуу күүседкен, эрткен чылдың ол-ла үеви-биле деңнээрге 360 центнер сүттү хөйнү саткан, чарыш киржикчилериниң кол кичээнгейин бүдүрген продукцияның шынарыынче угландырганындан күрүнеге саткан сүттүң 99 хуузу бирги, ийиги сорттуу-биле үлээн алдынган, а бирги сорттуу 67,3 хуу болган. Саар бир инекке онаштыр сүт бүдүрер планын саанчылардан 15 кижи доктаамал ажыр күүседип келген.

Ынчалзажок совхоз ниитизи-биле чартык чылда күрүнеге сүт садар планын 95 хуу күүседкен. Моон ап көөрге, совхозтуң дирекциязы, ында партком болгаш профэвилелиниң ажылчын комитеди бистинден өске фермаларда социалистиг чарыштың киржикчилериниң күженнишкиннерин планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүседиринче болур-чогуурубиле угландырын шыдаваны илдеп-дир.

Мен бодаарымга республикада эң мурнакчы Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи дег бедик көргүзүглерни чедип болур аргалар-даа, курлавырлар-даа бисте бар. Бин-Хемде оът-сиген Чөөн-Хемчиктен-даа артык үнер, мал чемин канчаар-даа белеткеп болур. Бисте материалдыг база база организастыг чорук ам-даа чогуур деңнелге четпес. Ферма 50—60 чылдар үезинде туттунган багай эрги кажааларлыг, 200 баш инек кирер чаа кажааны туткан соонда чедир кылдынмаан черлери хөй болганындан, ону аарап деп турган-ла дыка үр үеде шинээлип алган, а саар инектерниң саны ам-даа хөй болгай, ферма-ны улуг комплекстиг тудар дугайында чугаа каш чыл улажып келген. Ынчалзажок эгелеваан. Ону үүле чугаалап тур сен дээрге планны-даа, хүлээлгени-даа күүседирде саанчы кижиниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал херек болгай.

Оон аңгыда чарыш киржикчилери мурнакчы дуржулганы өөренип, шинээдип алыр дугайында айтырыгны систематыг, доктаамал көөрү чугула деп бодаар мен. Үстүнде чугаалааным «Большевик» совхозтуң болган өске-даа ажылагыйларының тергин саанчыларының дуржулгазын үүге өөренип болбас деп.

Мен коммунист кижи болганымда, өске бир чугула үүлдүн дугайын база чугаалаксаан ийих мен. Ажыл-агый удуртукчуларын, ылаңгыя ферма эргелекчилерин удаа-дарва солуур чорук ажык чок. Соолгу каш чылдарда совхозувус директорундан-даа, фермавус эргелекчизинден-даа элээн-каш эштер солушкан. Ленин орденниг хоочун совхозувуста эки үүлдер бар-ла харын, а ынчалзажок планнар күүседиринге чамдык көргүзүглер талазыбиле онгу беш чылда ажылагыйга кудуруктап турар апарган.

СЭКП ТК-ның июнь (1980 чыл) Пленумунга партия Төп Комитетиниң Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев: «...ажыл-агыйны чорудуп турар практикада-лаа база партия ажылында-даа бар болуп турар четпестерин болгаш чедир кылдынмаан үүлдериниң дугайын шүүмүлекчи өзу-биле көөрү эргежок чугула» дээрзин айыткан болгай. Ынчангаш үстүнде ол үүлдерни каксы-даа бол чугаалавар болдаан үжүрүм ол.

Төп Комитеттиң ол-ла Пленумунга чаа съездиге белеткел дээрге коммунистерниң, болгаш партия кежигүү эвестерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүүшкүнүнүң күчүлүг быразы болур дээрзин айыткан. Партияның эвлечгиг чаа шуулганынга үткүштүр чарыштың одуу бүгү черлерде ыптышын үнген.

Бозумнуң хуулга ыыл эвеннде саар бир инекке онаштыр 2400 кг сүт саар хүлээлгеалган турдум. Бар аргаларны санап көргеш, съездиге аллар кылдыр ону 2600 кг чедирериниң ниитпирлээн мен. Ындыг бедиткен хүлээлгелерни мээң оорум А. Г. Балагашева болгаш өскелер-даа алган. Мен бодаарымга, алган хүлээлгелер күүсеттинин болур. Бо чылдың бирги чартыында саап турар болүк инектеримниң бирээзиндеи-не 1296 кг сүт сагдынган. Саалда эң хөй болур июнь, июль, август айларда инектеен элбек сүттү саап алырын оралдажыр болза эки. Бир эвес ажаалда-тежээлде эки, чем элбек болур болза кыжын базала эки, ынчалзажок чайгы дег чүве кайда боор ийик.

Сүт саалдазын көвүдедириге курлавырларны четче ажылаар болзуувусса, бистиң фермавус оон-даа бедик көргүзүглерни чедип болур. Бо үүлде чугаалааным чамдык айтырыгларны районнуң удуртулгазы база совхозтуң дирекциязы, ында партком болгаш профэвилелиниң ажылчын комитеди сайгарып, шиитпирлээр боор деп бодаар мен. Ынчаарга бистер, ферманың саанчылары болгаш өске-даа ажылчыннары, «СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыш дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын боттандырарынга бүгү күжүвүстү болгаш билиивисти бээр бис.

СЭКП Тыва обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ШАЛЫПЧЫ АЙНЫ ЧАРЛААН

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому мал чеми белеткелиниң талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының июльдуң сөөлгү он хонуунуң түңнелин үндүрбүшаан, бүгү районнарда мал чеминиң белеткели шиитпирлиг үе-чадада кирген дээрзин демлээн.

Мал чеминиң белеткелинде хөй-хөй журнакчы бригадаларның болгаш звеноларның коллективтери күш-ажылды организастаарының, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының, мал чеми белеткээринге мурнакчы технологияны ажылдаарының талазыбиле үлегер-чижекти өскелерге көргүзүп, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар. Улуг-Хем районунуң ажыл-агыйлары мал чеминиң белеткелин организастыг чоруткан, оон өзүлдези (чемгерилге единицазыбиле алырга) эрткен он хонуукта 11,4 хуу болуп, ону белеткээр даалгазын 17,8 хуу чедиргеен. Төп болгаш мурнуу зоналардан мал чеминиң белеткелиниң темпизин бедиткен районнарга Каа-Хем болгаш Эрзин хамааржыр, бо районнар өөрү он хонуктуң деннелиндеи белеткелдя 13,3 болгаш 13,5 хуу бедиткен, даалгазын 20,4 база 18,7 хуу күүседкен. Сиген белеткели — Тес-Хемде, сенаж салыышкыны — Тандада, витаминниг сиген далганы белеткээр ажыл — Бин-Хем районнуң ажыл-агыйларында багай эвес чоруп турар.

Оон-биле чергелештир ниитизи-биле республикада мал чеминиң белеткелиниң темпизи куду болуп артпышаан. Сиген белеткелиниң өзүлдези хүнделе үүгле ийи мүн тонна чедип турар, а оон 2—3 катап хойну бүдүрүп болурунуң аргалары бар. Витаминниг сиген далганы бүдүрер згрегаттар база чогуур деңнелинге чедир ажыллаавайн турар, хонукта бир агрегатка онаштыр үүгле 2,5 тонна далган бүдүрүп турар. Бо чылдың август 1-де ниитизи-биле республикада 28,4 мүн тонна сиген — планның 12,6 хуузу, 16,7 мүн тонна сенаж—планның 36,2 хуузу, 2140 тонна витаминниг сиген далганы — планның 35,7 хуузу болгаш 1320 тонна будук-бүрү белеткеттингеен. Бүгүде бөдүүн мал чемнерин чемгерилге единицазынче шилчидерге 16,5 хуу болуп, эрткен чылдың деңнелинге четпээн.

Мал чеминиң белеткелин эвне куду темплиг чорудуп турар районнарга Бай-Тайга, Тожу хамааржыр. Оларның ажыл-агыйлары сиген белеткээр онаалдазын 3,8 — 7,6 хуу күүседкен. Чөөн-Хемчик районунуң совхозтарында мынчага чангыс тонна-даа сенаж белеткеттинмээн.

Чамдык районнарның партия, совет болгаш кедээ ажылагый органнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары отрядтарны, бригадаларны болгаш звеноларны, а ол ышкаш сиген кезикчилерини ажылынче кошкак кичээнгей салып, мал чеминиң белеткелиниче кедээнің ажылдакчыларының, шефтеп турар организациялардың кижилериниң четче организаставайн, агрегаттардың витаминниг сиген далганы белеткээрин көвүдедирин кошкак контрольдап, мал чеминиң белеткелинин деннилгелиг аргазын шинээдип алыр талазы-биле ажылды чогуур деңнелге чедир чоруттайн турар.

Кызыл, Өөвр болгаш оскеда чамдык районнарда мал чеми белеткээр дыка хөй техника ам-даа ажылдап эгелеваан. Механизаторларның ажылын багай организастаанындан хөй-хөй машиналар аңаа турарлар, хол-биле мал чеми белеткээринче ажылчыннарны ам-даа чедир мобилизаставайн турар.

Амгы үеде ниитизи-биле ол ажылда 7,3 мүн кижи хаара туттунган, ол дээрге эрткен чылдың бо үезинде турганындан 1,5 мүн кижи эвээш.

Менгүн-Тайга, Таңды, Бай-Тайга районнарда мал чеми белеткелинде кижилериниң саны эвээш. Районнар төптериниң болгаш Кызыл хоорайның дыка хөй бүдүрүлгелери көдээ-ниң ишчилериниге мал чеми белеткээр талазы-биле шеф дузазы көргүзер кижилер чорударын саадатпышаан.

Дыка хөй ажыл-агыйларда мал чеминиң шынарынче кичээнгей салбас, сигениң кескен соонда ону белериниң хуусаазын сагыбас, сенаж салырының болгаш витаминниг сиген далганы бүдүрериниң технологиязын хажыдып турар чоруктар ам-даа бар. СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда белеткеттинген сигениң шынары куду, С. К. Тока аттыг, «ҮТКА 25 чылы» совхозтарның салган сенажы кайы-даа класска кирбээн. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарның хөй-хөй ажыл-агыйларының удуртукчулары белеткээн мал чеми анализке өйшаанда дужаавайн турар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылдың март 20-де үндүрген доктаалын өөгүаар эки шынарлыг мал чеми белеткээн дээш чорудуңеен материалдыг шаңнаар комсомуун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун болгаш 200-200 рубль түнүг акша шаңналын тыпсыр.

Мал чеминиң белеткелинин темпизин бедидер, совхоз болгаш район бүрүзүнүң күш-ажыл болгаш материал-техникиг курлавырларын эң ажыктыг ажытлаар сорулга-биле август 1-ден эгелеп мал чеми белеткээринин шалыпчы айын чарлаар. Шалыпчы айның дургузунда чайгаар үнгеп, черлерден сигенин бүрүн кезер, чайгаар үнген болгаш тараан сигеннерден сенаж салыышкының доозар, малчыннарның, фермалар ажылдакчыларының, бүдүрүлге болгаш организациялар коллективтериниң сиген белеткээр планныг даалгаларын күүседирин хандырар.

Мал чеминде хаара туттунган ажылчыннарның санын совхоз бүрүзүнүң ажылчыннарының ортумак дензизинин 30 хуузундан эвээш эвес болдурар. Сигенни, сенажтын, витаминниг сиген далганының шынарын эки-идерин хүн бүрү чедип албышаан, оон белеткелиниң, шыгжаарының технологиязын барымдаалаарын шыгыын хайгаараар.

Мал чеминиң белеткелинин үезинде масса-политикиг ажылдын немелде планнарын ажылдап кылырын, малчыннарның болгаш мал чеминин белеткелилериниң ортузунга немелде хүлээлгелер алыр талазы-биле ажылды улам кадартырын СЭКП райкомнарынга, райкуускомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопромз» тресте, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниге, партокомларга, партия, профэвилел болгаш комсомол эг организацияларынга, көдээ Советтерге, ажылын комитеттерге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистерге дагзыр. Мал чеминиң белеткелилериниң алган социалистиг хүлээлгелерин күүседириге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче оваа кичээнгейин салыр.

453 тонна сигенни пресстээн

Мал чеминиң массалыг белеткеди «О. Шыраа» совхозта киллин түлүк. Сигенчилериниң араазында социалистиг чарыштың түңнелин 10 хонуктап үндүрүп, шаңнап-мактап турар.

Бригаладларды механизастаттынган сиген бригадазы 1203 га черниң сигенни кескеш, 990 га черниң сигенни бөлгеен, 453 тонна сигенни пресстеен, 8 улуг сараатты тургускаш, тиилекчи болган. Оон составында 35 сигенчи ажылдап турар. Сиген кезикчилери Сергей Тюлюш, Эртине Кыргыс, Балчий-оол Ужар-оол, Маскыр-оол Дамдын, Шалык Саян олар хүн нормазын доктаамал 120 хуу күүседип келген. Сиген бөлүкчүзү Чүдүм Насиров, сиген пресстекчилери Локпар-оол Кыргыс, Владимир Кыргыс, Бырынмай Сүге-Мөңдыр олар тиилекчи болуп, 15 — 20 рубльдер-биле шаңканнар.

Сиген сөөртүр бригада (бригадири Михаил Аңгыр-оол) база шаңнаткан. Ниитиин мал чеми белеткеп турар сигенчилерге 200 ажыг рубльдин шаңналын тывыскаш, совхозтуң дирекциязы, партия, ажылчын, комсомол комитеттери планныг онаалдаларны күүседириге бүгү күштү амдаа мөөңнаар, шалыпчы ажылдаарыынче кыйгырган.

С. АРТЫНА.

ХАЛАС ҮЕ ЭРТТИРБЕС ДЭЭШ

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурбу тургузар дээш социалистиг чарыш Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң көдээ ишчилериниң ортузунда калбарган.

Сигенчи бригадалар араазында калбарган чарыштың түңнелин совхозтуң дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди чеди хонгаш-ла үндүрүп турар.

Сөөлгү неделяның түңнели-биле бирги черни Ийи-Тал салбырында Д. Чыртак удуртқан бригаданың сигенчилери эвлээннер.

Салбырның сигенчилериниң «баскан изи-биле» чоруурга сигениң үүгле дөзү деңдески туруп калган. Кестиген сигенни чаңгыс-даа тудумну черге кагбайн бөлүп аппаргаы база көскү. Шыктың хевири бөзин бир янзы: семдер дуктерин дески кылдыр кыргып каапкан хөй кежи сагындырар.

Бригаданың сигенчилери дүштеки чем үезинде ажылагыйның дугайында элээн чугаалаштылар. Кады чыглып, ийи-бир сөс солчур хостүг үеде ол. Бригадир Дадар-оол Чыртак мурнукузунга бодаарга бо чылын чамдык черлерде сигениң үнгеен чегей болганына хомудап чугаалап олур.

Ынчалза-даа планныг онаалда күүселдези дээш бригаданың кежигүн бүрүзү сагыш салып турары ынчан көскү. Эрткен чылын бо салбыр 750 тонна сиген белеткээр планны 1400 тонна кылдыр күүседкен. Ынчалгаш бо чылын 1040 тоннаны планнаан.

—Онгу беш чыл бо чылын доостур. Чаа чылдан эгелеп чаа беш чылче кирер бис. Бистиң бо белеткеп турар сигенивис ол чылдың үлүүнче кирер. Съездиге үткүштүр белеткен хүлээлгелер ескаар ажылдап, малга хөй чем дээш кижи бүрүзү эм оваа харыысалгалыг ажылдап турар—деп, учетчик Кыргыс Багыт-оол папказын ажыдып, саалыннарын ажа каап, сан-түңнерин көрүп ора чугаалады.

Бо бригаданың ишчилериниң турлаа Ийи-Тал суурдан мрак эвес. Ында дески черде сигенни беш трактор-биле, а хем ол чарыында арыг иштинин сигенни хол-биле кезип турар. Кадыыр туткан кижиниң саны—23, тракторлар—8. Олар бир хүнде 12—13 тонна сигенни кезип турарлар. Бо хүннерге чедир 210 тоннаны олар белеткээннер. Бир эвес сөөлгү каш хонуктарда үзүктелбээн чаашкыннар эвес болза, оон-даа хөй мал чемин белеткеп ап болур турган. Ынчалза-даа планнаттынган сигенни бүрүн кезип белеткээр дээш бар-ла күштү мөөнеп турар.

Эртен, кежээ сигенчилерни ажылдаар черлеринче азы суурже дажыглаары-биле тускай машинаны тургускап. Дүштеки чемни турлатта хаңындырып турар. Бо неделяда совхозта бирги черни эвлээн бригаданың кежигүннери шаннал өзугаар халас чемнерни турарлар.

Кандыг-даа ажыл-херекке дагдыныкчыларның ролю улуг. Ийи-Тал салбырының сигенчилери дагдыныкчы хоочунарның үлегери-биле ажылдап турарлар. Барык 30 чыл дургузунда мал чеминиң белеткелинге кирзип келген, хоочун коммунист О. Сандак-Доржу, механизатор Александр Кыргыс, хол-биле сиген кезер звеноның удуртукчузу Суюмбай Болат-оол олар өске өөрүнге үлегер боон турарлар.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТАРДА: Д. Чыртактың бригадазының кежигүннери; сараат салыышкыны.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Э д е тудуштурулга

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СӘТА). Чер чоогунуң орбитазында Леонид Попов болгаш Валерий Рюмин 115 күн дургузунда ажылдап келген.

Орбитаның «Салют-6»-«Союз-37» эртем-шинчилел комплекзиниң ужудуушкунунуң программазын өзугаар август 1-де «Союз-37» корабльди эде тудуштурган.

Мурнунда дыннатканы мышкаш, комплекске Виктор Горбатко болгаш Фам Туаның чедириг келген «Союз-37» деп космос кораблин станцияга оон агрегат турар ораалының талазынга тудуштурган турган болгай. Комплексти эде тургузарын, орбита комплекзин моон соңгаар одаар үүлбиле болгаш экипажтың ажылынга база амыдырап-чурттаарынга эргежок чугула чүүкерни хандырар талазыбиле транспорт операцияларын чорудар сорулга-биле «Салют-6»-ның агрегат турар ораалының талазында тудуштурулга белдирин хостаары-биле кылган.

Москванны-биле 19 шак 43 минутада «Союз-37» корабль биле «Салют-6» станция адырылган. Чогуур үе эрткен соонда космос аппараттарының бот-боттарын дилежирин база чоокшулажырының системаларын ажылдадыпаан. Оон соонда станция 180 градус эзи берген болгаш «Салют-6» станцияга «Союз-37» корабльди тудуштурган.

Тудуштурулга белдирин агаар эрттирбезин хынап көргенинин соонда коемонавтылар иштики экиктерин ажыткаш, станцияже кире бергеннер.

Орбита комплекзинин эде тургузуушкунунуң бүгү чадаларында экипаж тода болгаш бүзүреалыг хеделген, а комплекстиң иштики системалары сокелал чокка ажылдаан.

Леонид Поповтуң болгаш Валерий Рюминниң калыкшылы эки.

Парлалга конференциязы

БАЙКОНУР КОСМОДРОМ. (СӘТА-ның тускай корр. Н. Железнов). Космодромнуң телегравы улуг күженнишкиннеби ажылдап турган. Москвадан, Звездный хоорайдан, Прагадан, Варшавадан, Берлиндеп, Софиядан. Будапештиден болгаш өске-даа хоорайлардан совет-вьетнам экипажка чүректиң ханызындан байыр чедиришкиннери келгилеэн. Телеграммаларны болгаш чагаалары номчуп, Дженказган ховузунга хоруушкунну делгеренгейн-биле чугаалажып, үр-ле удураан.

Август 1-де эртен ужудуушкун дугайын экипаж парлалга конференциязынга чугаалап берген. Журналистерниң өмүнээзиндеп Вьетнам телеграф агентилелдин чиргине директору Дао Тунг совет-вьетнам экспедициянның программазын чедиишкиниг күүседкен-биле космонавтыларга чүректиң ханызындан байыр чедирген. Бо космос неделязы бистиң улустарывыстың найыралының чыл демдеглелинге эн-не чайыналчак ырын боон артып калыр деп, ол чугаалаан.

Космоска дөрт ай дургузунда ажылдап турган, ам үш экипажты хүлээп алган станцияның кол экипажы—Леонид Поповтуң болгаш Валерий Рюминниң ажылын Виктор Горбатко болгаш Фам Туан бедин-биле үнелээннер.

Бозумнуң космос дурзулгамны шудургу чорук-биле байлакшыдын алган мышкаш мөөнээ сагындырган деп, командир чугаалаан. Леонид болгаш Валерий боттарының программазын күүсединнеш, бистиң бичии-даа үеде часкаандырывысты арттырбаанар. Олар биске эртеңги, дүштеки чемнер кылырын чоп-шээревейн, шуутузун боттары кылын турганнар. Бистиң эрте удудуп каан, боттары оларга келген солуннарны болгаш чагааларны бир-ийи шак номчуп турганнар. Адырлыының мурнуу чарыында экикти хаан турда Валерийниң мунгатыраан хулумзуңуң эскерин каан мен деп, Горбатко чугаалаан.

Звездный хоорайга мен совет эштериниң ыяк биче дунмазы боон чоранымга чаныгга бергешмин миниңнеп мөөнээ бичии эпчок-тур. Ынчалза-даа станцияга мени түректиң ханызындан хүлээп алганы мени ханызы-биле ужуруттукан. Черге интернационализм—бистиң эн-не күчүлүг чеченээвис, Чердеи ыракда, космоска, ол оозагайы-биле ылден апаар.

Космодром черинде Космонавтылар аллеязында база бир ыяш кеступ келген. Ону алдыгы каттышкан экипаждың кежигүнү, баштайгы вьетнам космонавт Фам Туан олурткан.

Научно-технический

ЧУРУКЧУЛАР В. Корецкийниң болгэш Д. Пятниннiң плакады. «Плакат» деп парлалга чери.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур

ТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ ЧАА ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизин төлептиг уткуурбиле СЭКП ТК-ның июнь (1980 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, республиканың транспорт эргелелиниң, тус-тус автобудуруллгелериниң партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары 1980 чылдың күүнге планың чедиишкиниг күүседир дээш чамдык боттуг хемчегларын алган. Оон түүнелиннде йнити эргелел 4 чыл 6 ай планын чүүк сөөртүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле 102,2, пассажир сайгарылгазының даалгазын — 100,4 хуу күүсеткен.

Эргелелдің бүдүрүлгелериннге болгаш организацияларынга СЭКП ТК-ның июнь (1980 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин таныжарының митингилери болгаш хүралдары эртип, оларга транспортчулар чаа социалистиг хүлээлгелерин алгылаан. Чижээ, Кызылдың үшкү АТБ-зи 1981 чылдың баштайгы ийи айының планын партия съездизиниң ажыттынар хүнүнге уткуштур 115-120 хуу күүседирин, Шагаан-Арыг АТБ-зинің коллективи — 1980 чылдың планын декабрь 27-де күүседир, а ийи айның планын 1981 чылдың февраль 26-га чедир күүседир болгаш пландан ажыр улус ажыл-агайының 500 тонна чүүгүн сөөртүр, 5 мүң тонна-километрни, 7 мүң пассажир-километрни ажылдан кылырын социалистиг хүлээлгелеринде айыткан. Пассажир АТБ-зинің коллективи база-ла ийи ай планын съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин аазаап. Ук коллективте Кечнёвтүң удуртканы чолаачылар бригадазы, аккумулятор участогу болгаш Зубовтуң экипажы база бедик хүлээлгелерни алган. Кызылдың 1-ги АТБ-зинің 3 бригадазы, а ол ышкаш Шагаан-Арыг АТБ-зинің бир бригадазы бешь чыл планын хуусаадан эрте күүседир хүлээлгелерни СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр алгылаан.

Тыва транспорт эргелелиниң мурнакчы бүдүрүлгелери чүрттүк төөгүзүнде алдарлыг болуушкуннарга үткүштүр бедик хүлээлгелерни ап, эгелекчи саналдар кылырынга бижиг чаңчылдыг. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге чедир беш чыл планын күүседир дээн эгелээшкинни ынчан бистиң эргелелдің 376 чолаачызы болгаш септекчилери, 14 бригада деткээн тургак. Ол-даа бедик хүлээлгелер күүсеттинген: Владимир Ильичниң төрүттүнген хүнүнге чедир эргелелдің 388 чолаачылары болгаш 14 бригадалары беш чыл планын күүсеткен, оларның аразында автосепителге заводунуң шүткүкчүзү Евгений Лубенский 2 беш чыл планнарын боттандырган.

Бүгү чүрт СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткелди улам калбартыр эгелеп турда, бистиң эргелелге социалистиг чарыш база улам калбарган. Бо талазы-биле партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылын демдеглезе чогуур. Амгы үеде эргелелдің бүдүрүлгелериннде болгаш организацияларында ажылдап турарларның 80 хуузу чарышта хаара тутунган. 2243 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, 103 бригада, 36 участок, 5 колоналар коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп хүндүлүг аттар дээш демнеженип турар.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Кызылдың 1-ги АТБ-зи, Хову-Аксы, Шагаан-Арыг АТБ-лери, автовокзалдар каттыжышкынды чоруп турар.

Чарыштың бүгү хевирлери ол хире калбарган болза-даа, оны өргүнизастаарында четпестериниң ам-дар барын айтыр херек. Ол хамыктың мурнунда хожудан турарлар-биле ажылга хамааржыр. Ростовчуларның хожудан турарлар чок ажылдаар дугайында эгелээшкинни Кызылдың 3-ку АТБ-нинде, Чадаана болгаш Ак-Довурактың АТБ-лериннде, КМК-да, автосепителге заводунда кошкак деткин турар. Оон түүнелиннде хожудан турар бүдүрүлгелериң саны бисте ам-даа төй. Кызылдың 2-ги АТБ-зи, Минусинск АТБ-зи тонна-километр болгаш чүүк сайгарар талазы-биле, а Ак-Довурактың болгаш Кызылдың пассажирлер АТБ-лери пассажирлер чедиреринің талазы-биле 1980 чылдың баштайгы чартыныың планын күүсеткээн. Бындыг чижектерни хойну көргүзүп болур. Ол дээрге организакчы болгаш кижизидикчи ажылдың ам-даа кошкаандан, ажыл-агай удуртукчуларының партия болгаш профэвилел организацияларының талазындан удуртулганың куду деннелиннде деп турар четпестер-дир.

СЭКП Төп Комитединиң партиянның XXVI съездизинге алдар болдурар социалистиг чарыш дугайында доктаалы совет кижилериң политиктиг болгаш күш-ажылчы чаа көдүрүүшкүнүн болдурган. Тываның транспортчулары, республиканың бүгү ажылчы чоннары-биле бир домей, ук доктаалда айткан үүлдерни калбаа-биле таныжып, автотранспорт бүдүрүлгелериннің чаа-чаа курлавыларын илередип, шалыпчы эргелгеге кирип турарлар. Транспортчулар боттарының кол-ла кичээнгейин сөөртүрүлгениң ажыктыны болгаш ажылдың шынарын бедиреннче үзүндырып турарлар. Оны чедип алырда база-ла хожудан турарлар чок ажылдаар дээш шимээшкинни улам калбартыры чугула. Ол ышкаш автомобильдериң аная турар чоруун кызырары, оларның орукче үнериннің коэффициентизин бедидери — хүннүң чугула айтырым болбүшаан турар.

Дүжүт ажаан алымшкынының болгаш көдээ ажыл-агай продуктуларын сөөртүрүнүң эгелээрнинге чедир үе иштинде кыйар-чаар материалдарның бир ай курлавырын турузар болгаш күскү көдээ ажыл-агай ажылдарының үезинде республикаже бараанар сөөртүрүнүң хемчээлин эвээжетпезин чедип алыр. Ол сорулга-биле дүжүт ажаалдазынга ажылдаар бригадалар, колоналар аразынга СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерге киириштир немелде хемчегларын алыры негеттиниң турар.

Саян артындан чүүк сөөртүлгезиниң темпизин кудулаттпас, хемчээлин эвээжетпес төлээде, оруктарда тур доктаар өртээлдериң септелгезин соок дужериннге чедир доозар, столоваяларны болгаш буфеттерни, кызыл-булуңнарны ыяк белеткээр. Ол бүгү хемчегларны боттандырыр чорудары тыва автотранспортчуларның онгу беш чыл планын чедиишкиниг күүседиринге улуг идегли болуру билдингир. Чүүк сөөртүлгезиниң системазын организастаарын экижидип, диспетчер алган черлериниң шын ажылын хандырары, чолаачылар өртүзүнге куш-ажылчы сагылга-чүрүмүү быжыглазары — республиканың транспорт будурулгелериниң удуртукчуларының, партия, профэвилел организацияларының хүн бүрүде сагыш салыр айтырыглары боор турар.

Тываның транспорт эргелелиниң мурнакчы коллективтериниң СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр онгу беш чыл планын хуусаадан эрте күүседир болгаш 1981 чылдың баштайгы ийи ай программазын февраль 23-ке чедир боттандырарын чедип алыр дугайында эгелекчи саналдарын чер-болганга деткин, кептеердирге транспортчулардың чугула сорулгазы боор турар.

А. РУДЗИНСКИЙ.
Тываның транспорт эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

ХАМЫК УЖУР—ХАРЫЫСАЛГАДА

Чугаалажып көөрү-биле

Дөргүннүк бетинде дөн кырында кодан хой чор. Кадарчызы чолдаксымаар сынныг, күдер-шыырак, хүнге база хонуун сырынынга додуга берген хүреп арынныг, даштындан көөрге, чаа-ла кижи ортузу чедип чоруур назылыг болгу дег эр. Оон-биле чугаалажы бердивис.

—Хойжу Федор Бадарчы ийин—дээш, күдер эр хүлүмзүрүп кагды. «Саян» совхозтуң мурнакчы хойжузу Федор Салчакович Бадарчы болдур деп ам-ма билип кагдым. Ховунуң оът-сигениннің үнгени-даа эки, хойларның денгин семирээни-даа аажок. Хойлар чанынга чугаалажып турувуста, Федор Салчакович чалайдыр:

—Аалга барып хөөрежирдир. Аалым мыя бо дөн артында. Хойлар база дыштаныннар.

Малчының маңган ак өө. Иштиниң арыг-силии аажок, ширтектер чаткан, чымышкыны шокар пөс-биле шыпкан. Ол-бо талазында орунларны аян книр шеверлээн. Малчының шыырак, күльтурлуг чурттан орары бүгү эп-септен илден. Өөнүң хөрээжеп эзэн Александра Григорьевна Кечил-оол аъш-чемин кылгаш, салыпты.

—Хой кадарарынга 1960 чылда кирген бис—деп. Федор Салчаковиҥ чугаалай-дыр.

—Ам таптыг-ла 20 чылдың иуурун көрүп турар шыкажыл силер?

—Иет, ындыг—деп үлаштым. — Ала-не үгүндан-на малчын чораан улус.

—Үр үеде мал кадарын келген, арга-дуржулга-даа шыырак-ла чыгдынган боор, аа?

—Чээрби чыл иштинде шынап-ла чүүү көрбедим дээр. Кандыг-даа таварылгалар тургулаан. Арга-дуржулгалыг-даа апаар чүве-дир.

— Силерниң көргүзүүнер чыл бүрүде бедип турар-дыр. Оон кол чажыды чүдел?—дидим.

—Оны чаңгыс сөс-биле «харысалгалыында» деп чугаалап болур. Оон өскээр нүү дээр боор?—дээш, Федор Салчакович айтырган шинчилиг менче көрдү. Мен оон чугаазының утказын эки билбейн баргаш, шлавыладым:

—«Харысалга» деп чүвени канчаар билирил?

—Малчын кижи боду кежээ, сагыш човангыр болур болза, оон көргүзүү бедик болур. Өскээр чугаалаарга, ботхарысалгазын медереп билирн-дир. Төрүүр хойдан эвээш хураган ап, малды чидирип, самчыгдап турар кижилер бар боор-дур. Ындыглар бистиң совхозта-даа бар. Оон чылдаганы чүдел? Харысалга чугунда. Мен бодаарымга, чажыт чүгле ында. Циитинин малын малдаан улуг харысалгалыг кижи мен деп бодап хөөрге, кижиниң үйүзү безин келбес боор чүве.

Оъттуг чер-дир дээш-ле хойну карактаваан ховуже суруп турар болза, ол семирип шыдавас. Харысалга чок кижилер малын кадарбас, кодандан үндүрүп каап, бараанын дураннап көрүп орар боор-дур. Оны кандыг кадат дээрил? Бо четпес чорук-биле шиитпирлиг демиселдя чорударының өйү келген.

Хоочун хойжу Федор Салчакович ол бодалын оон ынай уламчылады:

—Шак ындыг харысалга чок кижилерге кеземче көргүспейн турары черле шын эвес. Кым-бир малчын чайын каларган малын эки семиртип албаан дижик. Анаа шалынны күүгүнүү-биле берип турарыл? Кылганын барымдаалаар деп принцип чүге хажыттынып турарыл? Бистиң мында-даа одар солуп көшпес, хойларын оъттуг черлерге алпарын кадарбас, урутдарынга кадартып каап, өөнде шөлээн олурар малчынар эвээш эвес. Кадарган малының күш-денгелин хынаан көрүп турган, бир эвес арган болза, кадарчыга шалынын чамдыынын төлээр болза чүгүүр. Ынчан ам малдың ёзулуг семиртилгезин чедип ап болур. Мен бодап көөрүмге, бо хөрекке мал ажылының тускай эртемниглерини, бригадирлериниң, ферма эргелекчилериниң талазындан хыналданы үштелдирер херек. Чайын кайы малчынның каш хонгаш, кайнаар көжерин, малын канчаар кадарарын олар айтып берип турар ужурлуг. Оны күүсетпээн малчынга материалдыг кеземчин көргүзер апаар. Шак ындыг дээштиг хемчеглер албас болза, ээ-харысалга чок, ажылын хол дашты-биле кылыр чоруктан адырлыры берге.

Бадарчының бодап турары-биле алырга, малчынарның күш-ажылының төлевириннде өөренип көөрү негеттиниң турар айтырыглар бар. Мындыг фактыны ап көрээлиҥер. Бир хойжу төрүүр 100 хойга онаштыр 100 хураган менди доруктурган, а өске хойжу дөнгүп-ле 50 хураган алган. А оларның кайызы-даа хойнуң баш саны барымдаалап, бир домей шалын ап турар. Бир хойжу малыңдан чаңгыс башты-даа хоратпаан, кожазы хойжудан хөй хой өлүп хораан. Ол ийи хойжу-даа бир домей шалын ап турар. Чамдык малчынар кажаа-хораазын боттары септел, мал чемин шыдаар шаа-биле кылып ап турар. А бир чамдыктары ол бүгү ажылды совхозтан, күрүведен кылып берзин дээш, шөлээн олурар. Ынчаарга оларның-даа ап турар шалыны ылгал чок. Мында ёзулуг-ла «дөцнештирилге» түрүп турар эвес ирги бе? Ынчангаш малчынарның ажылынга «кылганын» барымдаалаар болза, чогумчалыг болгу дег. Хөйну кылган, улуг күш үндүрген кижи улуг шаналмактады алыр, шоолуг күш үндүрбээн, «шөлээткен олуган» кижи эвээшти алыр үжүрлүг. Бир эвес ынчаар кылыр болза, материалдыг сонуургал-даа беднир, харысалгазын-даа хандыр медереп билир, апаар. Мону барымдаалаарга, хойжу Федор Бадарчының чугаалап турары

РЕДАКЦИЯДАН: Малчын болуру бедик харысалга. Мал ажылынга чедиишкин, өөке-даа бүдүрүлге черлериннге ышкаш, ында ажылдап турарларның бедик харысалгалыындан, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн шынгыы сагылырындан бүрүн хамааржыр. А херек кырында бистиң республиканың совхозтарында мал ажылының байдалы кандыгыл? Ындыг-ла эки эвес деп ажыт-чажыт чогу-биле чугаалаар херек. Малдың өлүп-хораары, ону чидирер, самчыгдаар чоруктар хой болуп артпышаан, малдан ап турар чаш төл эвээш. Бо бүгүнүң түнелиннде малдың баш саны оожум өзүп, мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнары үстүп турар.

Мону барымдаалап алырга, үстүнде «Хамык ужур-харысалгада» деп эгелиг корреспонденцияза өйү келген чугула айтырыгны көдүрүп турар. Мал ажылында ажылдап турар кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидери—хүннүң эпне негелделиг айтырыы. Ынчангаш бо чугула айтырыгны «Шыпныы» арыннарынга чугаалажып көөр деп шиитпирледивис. Маная малчыннар, мал ажылының тускай эртемниглери, ажыл-агыйларның удуртукчулары идепкейлиг киржип, боттарының ажыл-агыйында байдалды, көдээ ажыл-агыйның бо чугула адырынга байдалды чогумчудар, ында ажылдакчыларның харысалгазын бедидер дээш кандыг боттуг хемчеглер ап турарын, бо талаам-биле бодалын, санал-онадын редакцияже бижип чорударын манап тур бис.

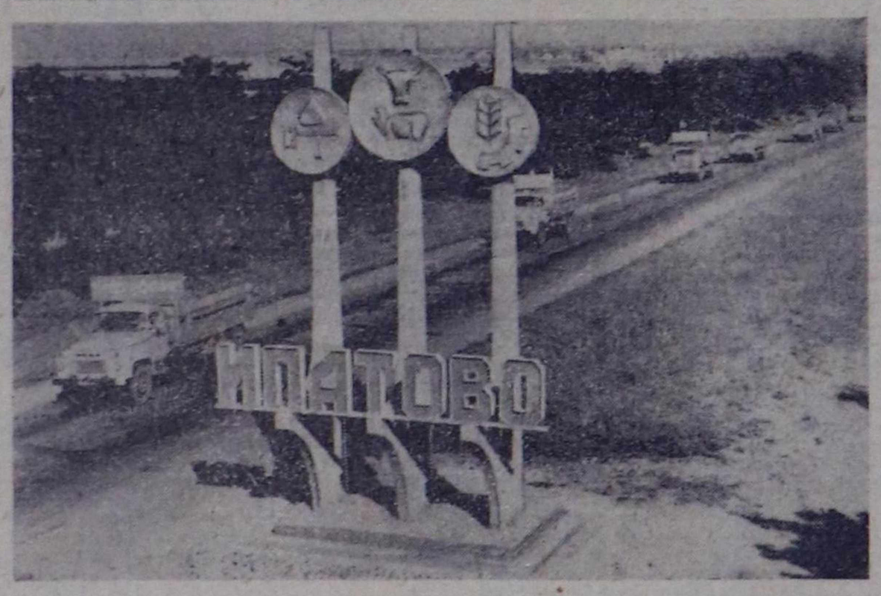

СТАВРОПОЛЬ КРАЙ. Ипатово районда «Большевик» колхозта СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш нептерээн. Эрткен чылын-на күрүнеге тарга садарының беш чыл онаалдазын күүседипкеш, ажыл-агый Төрээн чурттуң шыгжамырынче пландан ажыр 15 мүң тонна тарааны урарын хүлээнген.

ЧУРУКТА: чаа дүжүттүү тараазын сөөрткен автомашиналарның Ипатовоның элеваторунче бар чорууру.

К. ТАРУСОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ОЛАРНЫҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

Чадаанның хлеб заводунда Валентина Сат биле Чылбак Ооржак—хлеб быжырар цехтиң эки ажылчыннары. Олар боттарының хамаарышкан ажылынга ээ-харысалгалыг. Чартык чылда хлеб быжырар планын ажыр күүседип, социалистиг чарыштың тивлекчилери болган. Валентина Сат, Чылбак Ооржак олар алды айда 56 тонна хлеб быжырар планныг. Ол планын 57 тонна кылдыр күүсеткеннер.

Бо мастерээрниң ээлчээнде быжыртынган хлебтиң шынары эки. Ажылынга мергежээн аныяк кыстар арткан айларның планын ажыр күүседип, эки шынардыг хлебти магазиннерге хүлээдир планныг ажылдап турар мурнакчылар.

З. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

ОДАРДА ХОЙ АК ЧАЙТ

«Мөгөн-Бүрен» совхоз хой ажылдыг. Ол ажыл-агый бүгү орулганын 80 ажыг хуузун хойдан ап турар. Чүгле эрткен чылын бешки совхоз хой ажылындан 38 мүң рубльдин арыг орулгазын алган. Бо совхозта бодунуң ажыл-хөрээниң ёзулуг мастери апарган ат-сураглыг хойжулар эвээш эвес. Ам ында сес хойжу хойдан хураган база дүк алырының беш чыл планын ажыр күүседипкен, он бирги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оларның бирээзиниң ажыл-ижинин дугайын моон адаанда чугаалап турар.

Каас-чараш бойдус чурумалдыг Мөгөн-Бүрен хемниң унунда чайлагларда кожа-кожа хонгулаан аалдарны көөрге, чаашкын соонда үнген мөөгүдер сагышка кирер. Оът-сиген сагланнадыр үнүп келген одарларда кодан-кодан хойлар ак чайт. Сериин чайлаг Шегетейниң мурнуу талазында мурнакчы хойжу Маадыр-оол Иргитович Намзынның аалы турар. Малдың баш саны өстүрериниң, оон продуктулуун бедидериниң кол магадылалы—чайны семиртилге деп, Маадыр-оол Намзын сапаа турар. Малдың чайны семиртилгезин канчаар чорудуп турарын оон сонуургаш айтырарывыска, ол мынча диди:

—Кадарчы кижиниң ажылында бир чугула чүве—малды чайны үеде эки семиртип алыры. Ону мергежилдиг чорудар херек. Чай дургузунда одарын каш-даа солуп көжер. Оон ажыда чер оъттуг-ла дээш, малды ээн салып, чер кезидип, оът баштадып, маннадып болбас. Одар черлерни хуваап алгаш, хүннүн-не үүм оъттуг чаа черлерге бажыы дозуп кадарар. Хойну эртен серииннде үндүргеш, хүн изип келгижеге тоттур кадаргаш, өдекке киирип, сүтгарар болгаш девзеге дыштандырар. Оон кежээки серииннде дозуп кадарар. Хойларны ээн салып черле болбас. Хейде-ле маннаныып, одарның сигениң таптай базын каантар, хоржок. База бир чугула чүве чайын хойну кажаалаваин, чадагай черге хондурары болур. Кажаалап турарга адаанның өдээ шалбаалааш, дүгү үрелир... хой боду база бурукаш, эки семиривейн баар.

Маадыр-оол Иргитович онгу беш чылдың доостур чылында төрүүр 100 хойга онаштыр 106 хураганны, хой бүрүзүнден ийи килограмм чыгыы дүктү ап, районнуң хойжуларының чарыжынга бирги черлериниң бирээзин эзлээн.

Мурнакчы хойжу бодунуң бердинген ажылынга ам он чеди чыл болуп турар. Ол үениң дургузунда беш мүң ажыг хойну төрээн совхозунга өстүрүп берген. Мергежилиннге бердинген ишчиниң ниити херекке киирген үлүг-хуузу ындыг-дыр. Ынчангаш Мөгөн-бүренчилер ону мактаан, аная чоргаарланып турарлар. Мурнакчы хойжу Маадыр-оол Намзын Мөнгүн-Тайга район Советиниң депудады.

Маадыр-оол Иргитович онгу беш чылда хойнуң баш санын өстүрер планындан артыкка 112 хураганны доруктургаш дужаагаан. Ол ам 1981 чылдың үлүүнде ажылдап турар. СЭКП ТК-ның июнь (1980 ч) Пленумунуң доктаалдары-биле тавышкаш, СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVI съездизин төлептиг уткуурбиле кодан хоювга сигенни бодунуң күжү-биле кезин алыр, хойнуң чайны семиртилгезин эки чоруткаш, тарын боозадылгага эрте киргеш, декабрьда төрүүр 100 хойга онаштыр 108 хураганны доруктурарын, хой бүрүзүнден 2 кг-даг эвээш эвес дүктү алырын хүлээнген кызымак ажылдан турар.

К. ХЕРТЕК.
Монгун-Тайга район.

ЧОГААДЫКЧЫ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ КҮЖҮ

Партияның XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга күш-ажылчы коллективтер бүдүрүлгени өстүрериниң болгаш оон ажыктыын бедидериниң, курлавырларын дилээри-биле шалыпчы ээлчегге чаа-чаа чедиишкиннер-биле харыылап турар. СЭТА-ның корреспонденттилериниң дыңнатканы болза:

Тюмень областың нефть болгаш газ тывыкчыларының чаа суурларынга сайгылганнар айыттынган хуусаалыдан эрте кыва бээр. Ленинградтың «Звезда» каттыжышкыны дизель-генераторлар бүдүрүлгезин хуусаалыдан-ийи ай эрте шиңгээдип алырын хүлээнген. «СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» партия Төп Комитединиң доктаалынга машина тудукчуларының харыызы ол:

— Көжүн чоруур электростанцияларның дуржулга-шеңелде хевирлерин тудуп турузарын дургедедиринге чогаадыкчы кады ажылдажылганың бригадазы дуалаан—деп, энтекчилер бригадири А. Вихров чугаалады.—Ол бригадада конструкторлар, инженерлер, техниктер, ажылчыннар киреп турар. Калбак ажыглаага баштайгы машиналарны Тюменьче партияның съездизинің бүдүүлүнде чорудар биис.

«Звезданың» марказын баскан дизель-генераторлар ажылдаарынга шуут белен кылдыр бүдүртүүп үнер. Ындыг электростанцияны күзээннe чериннге апаргаш, дораан ажыглап эгелен болур.

Ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседир болгаш бүгү продукцияны чаңгыс-даа үрей кылыышкын чок дужаар деп хүлээлгеги Каунастың радио заводунуң энтекчилер бригадазының партия бөлүүнүн организакчызы А. Мацкявичене болгаш оон өөреникчизи комсомолчу Р. Даутгелайте олар удаваас болур съездиге алдар кылдыр алган.

Бүдүрүлгеде эң эки дагдыыкчыларның бирээзиниң эгелээшкинин—бодунуң өөреникчизи-биле чаржыр дугайында керээни— партия бөлүктериниң хүралдарынга чугаалашкан. Ол дугайын политинформаторлар СЭКП ТК-ның доктаалынга тураскаатkан беседаларга чугаалаан.

— Ол дээрге заводтуң ажылдакчыларының чогаадыкчы эгелээшкининиң бир илерели-дир—деп, партком секретары А. Пранявичюс чугаалады.

СЭКП ТК-ның доктаалынга харыы кылдыр кандыг-даа ажыл-хереги коммунистер баштаан ол коллектив кол продукция — радиоаппаратураны — будурериндан аңгыда улуг негелделиг апарган бичии телевизорларны бүдүрерин калбартырын шиитпирлээн. Съездиниң ажыттынарынга чедир калбак бүдүрүлгеже өөнүг чаа телевизорнуң бүдүрүлгезин шиңгээдирин төлевилээн.

Болгоград областың Нехаевск районунуң «Динамо» совхозунуң чер ажылдыглары оон мурнуунда алган хүлээлгелерин эде көрүп, күрүнеге хой мүн тонна тарааны садарын шиитпирлээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты коммунистер баштан турар. Совхозтуң сураглыг механизатору И. Сучилин бодунуң комбайнынын бункеринден ээлчег бүрүзүнде 800 центнер тараны берип турар. Мурнакчы механизатониң кол чажыкчызы аныяк тараажы Л. Шепилов апарган. Аная шалыпчы ээлчег дээрге эштериниң мурнунга отчёду болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттың бедик хүлээлгези-дир. Чарыштың мурнакчыларындан чыдып калбас дээш ажылда — транспорт комплекизиниң отрядтарының механизаторлары даалганы бүдүн чартык—ийи катап ажыр күүседип турар.

Украинаның Эртемнер академиязының физиктиг химия институдунуң эртемденнери Сибирьдің, Коми АССР-ниң, Туркменияның болгаш Ыракы Чөөн чүктүп нефтилиг черлериннде өрүмнээшкинни дургедедиринге ажыктыг химилиг немелделерни улус ажылагыйынга дүргеп ажыглап киирерин хүлээнгеннер. Хөрүнге киирген минералдыг чемишчидилгелерниң сугдан база кадып-бөрбактадып калырындан камгалалдыг технологияны ажылдап кылырын олар шиитпирлээн. Хүлээлгелериниң бир келээнде автомобиль тудукчулары-биле эртемденнериниң кады ажылдажылганын калбартырын көрүп турар. Кремнийнин окизин ажыглап чаа үеге чогаатkан. Ону будурүп үндүрериниң технологиязын ажылдап кылырын шиитчилекчилер алзаан.

«Чөптүг хомудалдар» деп эгелиг Х. Ойдан-оолдуң Чөөн-Хемчик райондан бижээн материалы бо чылдың июль 6-да парлаттынган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Манчүректе малчынарның чамдык коланнарында хой дүгүнүн чулдунуп дүжүп турарын болгаш ол ынчаар медицина хандырылгазының багайының дугайында ында бижээн.

Улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигы К. Сеглеммейниң редакцияга харыылааны:

Эргелелдің талазындан солунга шүгүмчүлел соонда түс черге хыналданы кылган. Авторнуң бижип турар фактылары бадыткаттынган.

Совхозтуң дирекциязы бо ажыл-агый чылында хой кыргылдазын организастыр эрттирер талазы-биле хемчеглерни алган. Ажыл-агый нинтизи-биле бо чылын 21234 баш хойну, 9900 хураганны кыргаан. Шупту 96 электри хачылыг үш кыргылда пунктузу чээрби ажыл хүнүнде кыргылданы эки шынарлыг дооскан. Алдан-маадыржылар күрүнеге 40 тонна дүк дужаар, оон 35 тониазын күүседип апканнар. Арткан дүктү дужаарларының аргалары оларда бар.

Манчүрек девискээринде доктаамал ажылдап турган эмчи өскээр чоруткан. Ынчангаш Сут-Аксы суурнуң участок эмнелгезинин болгаш совхоз төвүнүн эмнелге пунктузунуң эмчилери Манчүрек малчынларынга чедип турарының графигин тургускан. Түс черге доктаамал эмчи түргузарының хемчеглерни ап турар.

ФАКТЫЛАР БАДЫТКАТТЫНГАН

Бөгүн—Демир-орукчунуң

бүгү-эвилел хүнү

Каң оруктуң күш-ажылчы базымнары

Чүрттүң демир-орукчуларының ажылы дүн, хүн дургузында соксаш дивес. Чылдың каны-даа үеңиде, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарында чүк сөөрткен үзүн составтар, пассажирлер поездилери чүрттүң чүк-бүрү булуңнарынче аргыжып чоруп турар. Делегейде чүк сөөртүлгениниң чартык кезин демир-орукчуларга онаажыр.

Партияның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар бо адырының ажылдакчыларының канчаар ажылдап, беш чылды канчаар доозуп турарының болгаш демир-орук транспортунуң моон соңгаары хөгжүдезинің дүгайын чугаалап бөөрин **орук харылзааларының министрининң бирги оралакчызы Ф. И. Шулешкодан** СЭТА-ның корреспондентизи дилээн:

— Дооступ турар беш чыл адырның хөгжүдезинге кандыг салдарлыг болган ирги?

— Демир-орук транспортунуң материал-техниктиг баазазын улам ыңай быжыглаар талазы-биле улуг ажылдарын кылдыңганын чүүн-даа мурнунда демиделээр керек. Оруктарның ажыглад күүзүн бедидери, станция ажыл-агыйын калбартыр, чүк чүдурер-дүжүрер ажылдарны механизастаары болгаш оон-даа өске эвээш эвес ажылдар кылдыңган. Септелге баазазын база калбарткан, оон-биле чергелештир адырның кайы-даа участогунда ажылдап турар кижилернің чүртталга байдалын болгаш культура хандырылгазын эжиждер дээш чамдык хемчеглерни боттандырган.

Демир-орук транспортунуң ажыглалын эжиждер дээш кылдының турар ажылдарның кол-колун чугаалаарга мындыг: адырның ажылын эргелел башкарарының автоматчыттыңган системазын чедиишкиниг шингээдин эгелээн, оруктарның хөй кезинде саналга төптери ажылдап турар. Москва белдирінің ажылдакчылары «Экспресс» поездилерниң пассажирлеринге билеттерни боттары, чогуур үеңинге дүүштүр, шилип турган, садып алыр системаны ажыглап эгелээн. Ону өске черлерге нептередир хемчеглерни ап турар бис.

Үүрмек чүктү тускай контейнерлерге сөөртүр арга бисте калбаа-биле ажыглаттынып турар. Контейнерлээн чүктерни барын Европаның чүрттарынче болгаш Японияже сөөртүп эгелээнинің ачызында эвээш эвес орулга алдыңган.

Ниитизи-биле чугаалаарга эрткен дөрт чылдарда чүк сөөртүлгезинің хемчээли 17 хуу, а пассажирлер аргыштырары 12 хуу өскен.

— Байырлалыңарны таварыштыр мурнакчы кижилерниң дугайында каш чижектерден чугаалап берип көрүңерем?

— Боттарынга алган бедиткен хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчылар бисте эвээш эвес. Социалистиг чарыш дээрге демир-орук ажылдакчыларының ажылын көдүрериниң өзулут, дээштиг чепсээ апарган. СЭКП ТК-ның чоокта чаа чарыш дугайында хүлээп алган доктаалын демир-орукчулар боттарының ажылынга удуртулга болдурган.

Ам сүлерниң дөрт салган, айтырыңарга харыылап көрейн. Адырның 30 муң ажыг ажылчыны беш чылда алган бедиткен хүлээлгезин В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болган оюн таварыштыр күүседипкен. СЭКП ТК-ның июнь (1980 чыл). Пленумунуң шинтпирлерин таныжып көргеш, элээн хөй коллективтер боттарынга бедиткен хүлээлгелерни ап эгелээн. Чижээлээрге, Москва орудунуң ажылдакчылары бо чылын плаидан ажыр үүс муң тонна хөмүр-дашты сөөртүүн хүлээнген.

Муң-муң кижилерниң арызындан ол кижи эң эки ажылдап турар деп чугаалаары берге. Ынчалзажок 1980 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга кирип турар кижилериистиң дугайын допчулап чугаалап көрейн. Москва демир-орудунуң бирги депозунуң хайгааракчы-септекчизи М. П. Батиц вагоннарны септээриниң чаа аргазын чогаатkан. Оон үлегерин өзугаар ам 15 муң септекчи ажылдап турар. Брянск-2 депонуң электровоз машинизи Г. Н. Денисов хөй вагоннарлыг аар дензилиг поездилерни башкарарының аргазын өскелерни мурнап ажылган эгелээн. Бо мурнакчының үлегерин хөй-хөй машинистер эдере берген. Орехово-Зуево станцияның вагоннар кожукчуузу А. В. Родинов база-ла чогаадыкчы өзу-биле ажылдап турар.

— Бо беш чылдың экономиктиг сорулгаларында чүрттүн соңгу талакы районнарынга демир-орук транспортун хөгжүдерин онзалап айыткан болгай. Ол кандыг янзылыг боттанып турар ирги?

— Үш чартык муң километр демир-орук шугумун ажылалга киирерин бо беш чылда планнаан. Оларны Сибирьде, Соңгу үкте болгаш Ыраккы Чөөн үкте колдады тудуп турар. Оларның чамдыктары ажыглалда кирген. Чижээлээргe, БАМ магистралында 1200 километр орукту ажыглап эгелээн. Чамдык бергедээшкиннер бар-даа болза, беш чылдың планыг онаалдаларын күүседир дээш орук тудукчулары, транспортчулар күженнишкининг ажылдап турар.

Демир-орук транспортун хөгжүдер дээш партия, чазак кончуг улуг хемчеглерни ап турар. Чүгле эрткен чылын ол сорулгага 4,5 миллиард рубльди ажыглаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 чыл) Пленумунга эш Л. И. Брежнев бо адырны моон соңгаар хөгжүдериниң үр хуусаалыг, комплекстиг планын чогаадып кылыры негеттинин келген деп чугаалаан. Ол айтыышкын күүседиптин турар. Адырның кандыг угланышкынныг хөгжүүрү тодараттынган болгаш мурнунда хожудап турган участокторнуң ажылын эде көрүп эгелээн.

Социалистиг өнүү-хөрөнгинин камгалалын күштелдирери-биле боттуг хемчеглерни алыры СЭКП Тыва өбкомунуң ийиги пленумунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң үшкү сессиязының шинтпирлериниде онзалап демдеглеттинген. Албан организация, бүдүрүлгелер, көдээ ажыл-агыйын бүдүрүлгелери социалистиг өнүү-хөрөнгинин кадагал-камгалалын күштелдиреринче угланган хемчеглерни ажылдап кылгаш, оон күүселдезин херек кырыга боттандырар дээрзин ында айыткан. Ук шинтпирлерини күүселдезин тус-тус коллективтерде, бүдүрүлгелерде канчаар боттандырыр турарының талазы-биле хыналдаларны чер-черде партия, совет болгаш өске-даа органнар чорудуп турар. Ындыг хыналда чоокта чаа Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында, кушажылчы коллективтеринге, бүдүрүлгелериге болган. Хыналда бригадазының кежитүннери хыналдалар чорутпушаан, практиктиг дузаны көргүскенчер.

Районда социалистиг өнүү-хөрөнгинин камгалаар талазы-биле чамдык ажылдар кылдыңып турар. Бо айтырыгны район болгаш көдээ Советтериниң сессияларында чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген болгаш аңаа хүлээп алдыңган шинтпирлериниң күүселдезин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглер алдыңып турар.

Районуң ажыл-агыйларында ниитизин малының баш санының чидирин элээн көвүдээн. Чүгле «Бүрен» совхоз безин янзы-бүрү чылдагааннар-биле хөй малды чидирген, оларның күрүнеге өреп 579 муң рубль чедип турар. Бо чылдың бирги чартыында мында 87 баш шээр мал, 57 чыллы хораан.

Ниитиниң малын чидирген кижилер совхозтарда эвээш эвес, ындыг-даа болза оларның өре-самчыгдалын чогуур өй-шаанда эгидип төлөдир айтырыгны тургусканы багай. Чижээ, «Ленинчи орук» совхозта янзы-бүрү өре-самчыгдалдыг 83 кижи ажылдап турар. Оларның үүгле 10-у хооблу өзүгаар өрейн төлеп турар. Сүт болгаш истелге органнары дудагдал хылган кижилериниң херээн мында чоогуур өй-шаанда кирбейн келгенин айтыры чугула.

Ажыл-агыйларда ниитиниң малының баш санының отчётчүүдүн негелдеге дүүштүр тургуспаан. Ажыл-агыйжы эвес чоруктун түннелинде эрткен дөрт чылдарның дургузында районуң совхозтарындан ниитизи-биле 9195 баш мал янзы-бүрү чылдагааннар-биле хораан. Үүгле эрткен чылда мал-маган чидирген 224 таварылга саналтынып турар.

Ниитиниң малының чидирин «Ленинчи орук» совхозта база эвээш эвес. Мында эрткен кыштан эгелээш 2408 баш шээр, 194 баш бода мал, 69 чылгы, 162 хаван өлүп хораан. Мындыг байдалдың үнүп турарының кол чылдаганы болза көдээ ажыл-агыйның специалистериниң болгаш малчыннарның хүлээнген ажылынга ээ-харысалга чок чоруунда. Оларга хамаарыштыр дээштиг хемчеглер алыр айтырыгны кайыдаа ажыл-агый чогумчалыг шинтпирлеевейн келген.

«Ленинчи орук» совхозтуң чылгычылары Г. Чолдак, Д. Сенденмаа болгаш мал эмчилериниң бурруулу-биле 35 аныяк чылгы мал өлген. Баштай өлген чеди мал чаңгыс аай аарыгдан өлген болган. Ындыг болза-даа совхозтуң дирекциязы, мал эмчизи, зоотехниктер кадык малдарны оон камгалаваан, профилактиктиг хемчеглер албаан. Аңаа хамаарыштыр кеземче херээн оттурган болгаш истелгезин чорудуп турар.

Көдээ ажыл-агыйның чамдык специалистериниң талазындан күрүнеиниң өнүү-хөрөнгизинге кам чок чоруктар база бар. Чижээ, «Улут Октябрь» совхозтуң кол зоотехникти турган Какашин дээрзин эрте-дужаалын соора ажыглап. совхозтуң тараалын садып турган чорук өлөрөөн. Ажыл-агыйга 5800 рубльдин когаралын ол чедирген. Истелге органнары ол херекти кичээнгейде алган.

Районуң ажыл-агыйларында машина-техниканың кадагалалында шыңгыы четпестер бары хыналдадан өлөрөөн. Эрткен июль айның 1-ге чедир районда 360 трактор, 317 чүк машиналары, 170 комбайн болгаш 1000 ажыг өскеде ажыл-агый техникази саналтынып турар. Оларны чогумчалыг кадагалап, гараж-тарга тургузарынче ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар шоодуг-ла кичээнгей салбайн турар. Оон үржүүдүн машина-техника ажык дээр адаанда тургулаар.

«Кызыл тук» болгаш «Бурунгаар» совхозтарда кыры дугларлыг ийи сарай бар. Олар база чөп ажыгдаттынмайн турар, машиналарны ында тургуспайн турар. Ынчангаш көдээ ажыл-агыйның машина-техниказының кадагалалы мында багай. Районда ниитизи-биле 15 автомашина, 9 трактор, 11 комбайн көрдүнген хуусазындан эрте ажыглалдан үнген.

«Совет Тыва», «Бурунгаар», «Кызыл тук» совхозтарда хадарысалга чок чоруктардан эвээш эвес техника аңаа-ла төтчеглеттинген. Бурруулуг кижилер хообулу-дүрүм мурнунга харыылаар аңаар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар машина-техниканың кадагалалын чогуур кичээнгейге ап, харысалганы бедидер үжүрлүг. Машина-техника бүрүзүнүн үчүдүн доктаамал чорудун, паспорттарны кылып, келген, кирген транспорттарның демдеглелин үргүлүү чөрүдүп негеттинин турар.

Районда социалистиг өнүү-хөрөнгинин кадагалалының байдалын хынап турар үеде хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар айтырыгны тургуспаныда четпестер база өлөрөөн. Район Советиниң күүседчи комитединиң чанында назы четпээннер хөрөөнің талазы-биле комиссия ажылын алаан дээштиг тургускан. Эрткен чартык чылда комиссия чурттакчылыг черлерге үнүүшкүнүг ол сес хуралды кылган. Оон-биле кады райкүүскомнуң чанында чамдык комиссияларның ажылында четпестерни айтыры чугула. Чижээ, арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселге чорудар комиссияның ажылы шүүт чорувайн турар. Административтиг комиссияның ажылында база улуг четпестер бар. Ук комиссияның хуралдарынга колдуунда-ла паспорт чуруму үрээн кижилерге хамаарышкан херектерни көрүп турганы өлөрөөн. Биче оор херек болгаш оондаа өске херектерни ол комиссия көрбейн турган.

Үстүнде комиссияларның талазындан профилактиктиг хемчеглерниң алдынмайн турарындан районуң ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелериниде социалистиг өнүү-хөрөнгинин төтчеглер чоруктарын саны эвээжевейн турар. Ынчангаш бо айтырыгларны чогуур кичээнгейге алыры негеттинин турар.

А. ООРЖАК.

Тыва АССР-ниң прокурорунуң ниити хайгаарал талазы-биле дузалакчызы.

ХЫНАЛДАНЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Чоннуң байлаан хумагалаар

Социалистиг өнүү-хөрөнгинин камгалалын күштелдирери-биле боттуг хемчеглерни алыры СЭКП Тыва өбкомунуң ийиги пленумунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң үшкү сессиязының шинтпирлериниде онзалап демдеглеттинген. Албан организация, бүдүрүлгелер, көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлгелери социалистиг өнүү-хөрөнгинин кадагал-камгалалын күштелдиреринче угланган хемчеглерни ажылдап кылгаш, оон күүселдезин херек кырыга боттандырар дээрзин ында айыткан. Ук шинтпирлерини күүселдезин тус-тус коллективтерде, бүдүрүлгелерде канчаар боттандырыр турарының талазы-биле хыналдаларны чер-черде партия, совет болгаш өске-даа органнар чорудуп турар. Ындыг хыналда чоокта чаа Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында, кушажылчы коллективтеринге, бүдүрүлгелериниге болган. Хыналда бригадазының кежитүннери хыналдалар чорутпушаан, практиктиг дузаны көргүскенчер.

Районда социалистиг өнүү-хөрөнгинин камгалаар талазы-биле чамдык ажылдар кылдыңып турар. Бо айтырыгны район болгаш көдээ Советтериниң сессияларында чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген болгаш аңаа хүлээп алдыңган шинтпирлериниң күүселдезин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглер алдыңып турар.

Районуң ажыл-агыйларында ниитиниң малының баш санының чидирин элээн көвүдээн. Чүгле «Бүрен» совхоз безин янзы-бүрү чылдагааннар-биле хөй малды чидирген, оларның күрүнеге өреп 579 муң рубль чедип турар. Бо чылдың бирги чартыында мында 87 баш шээр мал, 57 чыллы хораан.

Ниитиниң малын чидирген кижилер совхозтарда эвээш эвес, ындыг-даа болза оларның өре-самчыгдалын чогуур өй-шаанда эгидип төлөдир айтырыгны тургуспаны багай. Чижээ, «Ленинчи орук» совхозта янзы-бүрү өре-самчыгдалдыг 83 кижи ажылдап турар. Оларның үүгле 10-у хообулу өзүгаар өрейн төлеп турар. Сүт болгаш истелге органнары дудагдал хылган кижилериниң херээн мында чоогуур өй-шаанда кирбейн келгенин айтыры чугула.

Ажыл-агыйларда ниитиниң малының баш санының отчётчүүдүн негелдеге дүүштүр шинтпирлеевейн келген.

«Ленинчи орук» совхозтуң чылгычылары Г. Чолдак, Д. Сенденмаа болгаш мал эмчилериниң бурруулу-биле 35 аныяк чылгы мал өлген. Баштай өлген чеди мал чаңгыс аай аарыгдан өлген болган. Ындыг болза-даа совхозтуң дирекциязы, мал эмчизи, зоотехниктер кадык малдарны оон камгалаваан, профилактиктиг хемчеглер албаан. Аңаа хамаарыштыр кеземче херээн оттурган болгаш истелгезин чорудуп турар.

Көдээ ажыл-агыйның чамдык специалистериниң талазындан күрүнеиниң өнүү-хөрөнгизинге кам чок чоруктар база бар. Чижээ, «Улут Октябрь» совхозтуң кол зоотехникти турган Какашин дээрзин эрте-дужаалын соора ажыглап. совхозтуң тараалын садып турган чорук өлөрөөн. Ажыл-агыйга 5800 рубльдин когаралын ол чедирген. Истелге органнары ол херекти кичээнгейде алган.

Районуң ажыл-агыйларында машина-техниканың кадагалалында шыңгыы четпестер бары хыналдадан өлөрөөн. Эрткен июль айның 1-ге чедир районда 360 трактор, 317 чүк машиналары, 170 комбайн болгаш 1000 ажыг өскеде ажыл-агый техникази саналтынып турар. Оларны чогумчалыг кадагалап, гараж-тарга тургузарынче ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар шоодуг-ла кичээнгей салбайн турар. Оон үржүүдүн машина-техника ажык дээр адаанда тургулаар.

«Кызыл тук» болгаш «Бурунгаар» совхозтарда кыры дугларлыг ийи сарай бар. Олар база чөп ажыгдаттынмайн турар, машиналарны ында тургуспайн турар. Ынчангаш көдээ ажыл-агыйның машина-техниказының кадагалалы мында багай. Районда ниитизи-биле 15 автомашина, 9 трактор, 11 комбайн көрдүнген хуусазындан эрте ажыглалдан үнген.

«Совет Тыва», «Бурунгаар», «Кызыл тук» совхозтарда хадарысалга чок чоруктардан эвээш эвес техника аңаа-ла төтчеглеттинген. Бурруулуг кижилер хообулу-дүрүм мурнунга харыылаар аңаар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар машина-техниканың кадагалалын чогуур кичээнгейге ап, харысалганы бедидер үжүрлүг. Машина-техника бүрүзүнүн үчүдүн доктаамал чорудун, паспорттарны кылып, келген, кирген транспорттарның демдеглелин үргүлүү чөрүдүп негеттинин турар.

Районда социалистиг өнүү-хөрөнгинин кадагалалының байдалын хынап турар үеде хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар айтырыгны тургуспаныда четпестер база өлөрөөн. Район Советиниң күүседчи комитединиң чанында назы четпээннер хөрөөнің талазы-биле комиссия ажылын алаан дээштиг тургускан. Эрткен чартык чылда комиссия чурттакчылыг черлерге үнүүшкүнүг ол сес хуралды кылган. Оон-биле кады райкүүскомнуң чанында чамдык комиссияларның ажылында четпестерни айтыры чугула. Чижээ, арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселге чорудар комиссияның ажылы шүүт чорувайн турар. Административтиг комиссияның ажылында база улуг четпестер бар. Ук комиссияның хуралдарынга колдуунда-ла паспорт чуруму үрээн кижилерге хамаарышкан херектерни көрүп турганы өлөрөөн. Биче оор херек болгаш оондаа өске херектерни ол комиссия көрбейн турган.

Үстүнде комиссияларның талазындан профилактиктиг хемчеглерниң алдынмайн турарындан районуң ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелериниде социалистиг өнүү-хөрөнгинин төтчеглер чоруктарын саны эвээжевейн турар. Ынчангаш бо айтырыгларны чогуур кичээнгейге алыры негеттинин турар.

А. ООРЖАК.

Тыва АССР-ниң прокурорунуң ниити хайгаарал талазы-биле дузалакчызы.

Чавырлыышкын

ДЭЭШ

«Правда» солунуң редакциязының айтырыгларынга Л. И. Брежневтиң харыыларын даштыкы чурттарның масса-лыг информацияларының чепсек-херекселдери калбаа-биле парлап нептереткен болгаш бүгү диптерде улуг сонуургалды болдурган. Совет удуртукчуунуң бадытkааны чавырлыышкынче, чепсегленишкинни дүжүрериниче, тайбынны быжыглаарынче болгаш дайынны чайладырынче угланган Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг угланыышкынынга, парлалга, политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары бедик үнелелди берген.

Тайбың дугайында Л. И. Брежневтиң бодалдары ниити-европейжи чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелерниң төлөөлекчилериниң Мадридке ам болур ужуражышкынынга дорт холбашкан деп, «Борба» дээр югослав солун бижээн. Л. И. Брежневтин айтып турары-биле алырга, Совет Эвилели ол ужуражышкынны чогадыкчы өзү-биле эрттирер дээш шуулганныг ажылынга төлептиг салыышкынны киирериниге белен.

Л. И. Брежнев Европага шерит талазы-биле чавырлыышкынның болгаш чепсегленишкинни дүжүрериниң конференциязын чыгдырары саналдаан. Кол үүл болза, амгы үеде Европага, ындыг болганда бүгү делегейге, дайын айыылын эвээжедириниче оруктарны тып алыры болур. Ол сорулгаларны шинтпирлээри, совет удуртукчуунуң бодалы-биле алырга, боо-чепсекти кызыгаарлаарынга боттуг базымнар чокка болдунмас деп, барын герман «Кельнер Штадт-Анцайгер» солун айыткан.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Социализм чурттарында

ИНСТИТУТ—УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНГА

ВАРШАВА. Силезияның политиктиг институду Польшаның улус ажыл-агыйынга 50 муң ажыг инженерлерни белеткеп берген. Ол институт ам бодунуң тургустунганындан бөөр 25 чылын демдеглээр. Амгы үеде оон дөозукчулары улусчу Польшаның хөй санныг үлетпүр бүдүрүлгелериниде чедиишкиниг ажылдап, улуг заводтарны болгаш фабрикаларны удуртуп турар.

Катовица воеводствозунда 20 муң хире студентилер өөренип турар ол эң улуг дээди өөредилге черни келир үениң специалистериниң бедик белегкели-биле алдаржывайн турар. Ында студентилерни бүдүрүлге-биле, ылангыя Силезияның үлетпүр бүдүрүлгелери-биле сырый харылзааларын тургускан болгаш олар үре-түннелдиг хөгжүп турар. Ийи талга ол ажыктыг: студентилер тодаргай онаалгаларга боттарының билиглерин хынап, техниктиг үгаангыры-биле шылгарап болурлар, а бүдүрүлге чогаадылгаларны нептереткеннин түннелинде алган орулганын чамдызын институттун агар санынче шилчидип турар. Ол акша-хөрөнгини чаа дериг-херекселдерни садып алырына ажыглап, эргем-шинчилел лабораториялары амгы үениң приборлары-биле дерип турар.

АЖЫКТЫГ АДЫР

БУДАПЕШТ. Сөөлгү чылларда Венгриланың көдээ ажыл-агыйынын эң-не дүрген хөгжүп турар адырларының бирээзи куш ажыл-агыйы болу берген. Ол адыр бараан продукциязының хемчаалин доктаамал өстүрүп келген: үүгле амгы беш чылда кооперативтерде болгаш совхозтарда 1,2 млн. дөрбелчин метр чаа куш кажаалары болгаш куш фермаларын тутkан. Дириг болгаш өлүрген куштун, чуургаларның барык-ла үштүн ийи кезиин даштыкыже үндүр садып турар.

Венгриянын куш ажыл-агыйының продукциязының эң улуг садып алыкчызы Совет Эвилели боон келген. Эрткен он чылдың дургузунда ССРЭ-же болгаш акы-дүнмалышкы өске чүттарже үндүр садарының үшеи 10 катап улгаткан болгаш 160 млн. рубль четken. Венгр куштун чанчыл болган садып алыкчылары Италия, Франция, Япония. Чоокку Чөөн чүктүн чүттары база боон турар. Бо чылын адырның дашкаар үндүр садар продукциязы 130 муң ажыг тонна болур.

ЧЕДИГИ БЕШ ЧЫЛДЫ—ХУУСАА БЕТИНДЕ

СОФИЯ. Календарьда июль ай турган-даа болза, Болгарияның улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының куш-ажылчы хөй коллективтери чедиги беш чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткениниң дугайын плеткээнер.

Оларның аразында Никопол хоорайда «Чайка» деп бүдүрүлгениң ажылчыннары Л. Салиева болгаш Ф. Ибрямова, Пордимде аграр-үлетпүр комплекзинин 30 ажыг механизаторлары болгаш өскелер-даа бар. Ниитизи-биле Плевен округта беш чылдың планынын онаалдаларын бүдүрүлгенин 1500 мурнакчылары болгаш 200 ажыг коллективтер хуусаа бетинде күүседипкен.

Социалистиг чарышка шаңналдыг черлерин хөй удаа чаалап ап келген Бургаста аэропорттун ажылдакчылары боттарынга шынчы болуп хевээр артканнар. Куш-ажылды тода организастаанын доктаамал өстүрүп келген: үүгле амгы беш чылда кооперативтерде болгаш совхозтарда 1,2 млн. дөрбелчин метр чаа куш кажаалары болгаш куш фермаларын тутkан. Дириг болгаш өлүрген куштун, чуургаларның барык-ла үштүн ийи кезиин даштыкыже үндүр садып турар.

Венгриянын куш ажыл-агыйының продукциязының эң улуг садып алыкчызы Совет Эвилели боон келген. Эрткен он чылдың дургузунда ССРЭ-же болгаш акы-дүнмалышкы өске чүттарже үндүр садарының үшеи 10 катап улгаткан болгаш 160 млн. рубль четken. Венгр куштун чанчыл болган садып алыкчылары Италия, Франция, Япония. Чоокку Чөөн чүктүн чүттары база боон турар. Бо чылын адырның дашкаар үндүр садар продукциязы 130 муң ажыг тонна болур.

ЧЕДИГИ БЕШ ЧЫЛДЫ—ХУУСАА БЕТИНДЕ

СОФИЯ. Календарьда июль ай турган-даа болза, Болгарияның улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының куш-ажылчы хөй коллективтери чедиги беш чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткениниң дугайын плеткээнер.

Оларның аразында Никопол хоорайда «Чайка» деп бүдүрүлгениң ажылчыннары Л. Салиева болгаш Ф. Ибрямова, Пордимде аграр-үлетпүр комплекзинин 30 ажыг механизаторлары болгаш өскелер-даа бар. Ниитизи-биле Плевен округта беш чылдың планынын онаалдаларын бүдүрүлгенин 1500 мурнакчылары болгаш 200 ажыг коллективтер хуусаа бетинде күүседипкен.

Социалистиг чарышка шаңналдыг черлерин хөй удаа чаалап ап келген Бургаста аэропорттун ажылдакчылары боттарынга шынчы болуп хевээр артканнар. Куш-ажылды тода организастаанда база чөп ажыгдаттынмайн турар, машиналарны ында тургуспайн турар. Ынчангаш көдээ ажыл-агыйның машина-техниказының кадагалалы мында багай. Районда ниитизи-биле 15 автомашина, 9 трактор, 11 комбайн көрдүнген хуусазындан эрте ажыглалдан үнген.

«Совет Тыва», «Бурунгаар», «Кызыл тук» совхозтарда хадарысалга чок чоруктардан эвээш эвес техника аңаа-ла төтчеглеттинген. Бурруулуг кижилер хообулу-дүрүм мурнунга харыылаар аңаар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар машина-техниканың кадагалалын чогуур кичээнгейге ап, харысалганы бедидер үжүрлүг. Машина-техника бүрүзүнүн үчүдүн доктаамал чорудун, паспорттарны кылып, келген, кирген транспорттарның демдеглелин үргүлүү чөрүдүп негеттинин турар.

Районда социалистиг өнүү-хөрөнгинин кадагалалының байдалын хынап турар үеде хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар айтырыгны тургуспаныда четпестер база өлөрөөн. Район Советиниң күүседчи комитединиң чанында назы четпээннер хөрөөнің талазы-биле комиссия ажылын алаан дээштиг тургускан. Эрткен чартык чылда комиссия чурттакчылыг черлерге үнүүшкүнүг ол сес хуралды кылган. Оон-биле кады райкүүскомнуң чанында чамдык комиссияларның ажылында четпестерни айтыры чугула. Чижээ, арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселге чорудар комиссияның ажылы шүүт чорувайн турар. Административтиг комиссияның ажылында база улуг четпестер бар. Ук комиссияның хуралдарынга колдуунда-ла паспорт чуруму үрээн кижилерге хамаарышкан херектерни көрүп турганы өлөрөөн. Биче оор херек болгаш оондаа өске херектерни ол комиссия көрбейн турган.

Үстүнде комиссияларның талазындан профилактиктиг хемчеглерниң алдынмайн турарындан районуң ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелериниде социалистиг өнүү-хөрөнгинин төтчеглер чоруктарын саны эвээжевейн турар. Ынчангаш бо айтырыгларны чогуур кичээнгейге алыры негеттинин турар.

А. ООРЖАК.

Тыва АССР-ниң прокурорунуң ниити хайгаарал талазы-биле дузалакчызы.

Кооператорларда

Мурнакчыларның бирээзи

Арыг-Үзүү ажылчын кооперациязында мурнакчы коллективтер эвээш эвес. Ак-Туруг суурда Алдын-кыс Салчак эргелекчилээн холушкак бараанар магазинниң коллективи хамааржыр.

Коллектив улуг эвес, чилде беш садыгжы ажылдап турар. «Чаңгызы хойу, хойу чаңгызы дээш» деп кыйгырыгны удуртулга болдургаш, олар ажылчын кооперациязының магазиннериниң аразында кэлбарган чарышка идепкейлиг киржип, аңаа чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келгеннер. Көдээ чонуң садыг-биле хандырылгазын эжиждип, садыглаашкынның бедик культуразын чедип алыры оларның социалистиг хүлээлгезиниң кол негелдези. Магазинның садыгжылары оны ажыл-херек кырында чедип ап турарлар.

Ук магазинниң коллективи бо чылдың ийиги кварталында алган социалистиг хүлээлгезин, планныг онаалдазын чедиишкиниг күүседкен. Бараан сарылгазының ийиги кварталда планын садыгжылар 101 хуу күүседкеннер.

Магазинниң коллективи СЭКП Топ Комитединиң «СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» доктаалы-биле танышкаш, доозукчу чылда алган хүлээлгезин эде көрүп, бараан сарылгазының чыл планын декабрь 20-де күүседирип шинтпирлээн.

К. КОМБУ.

Улут-Хем район.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Ажылым, амыдырал-чурттаргам садыг ажылы-биле холбашкан болгаш Тываның күрүне болгаш кооперация садыгының бо хүннерге чедир хөгжүп, сайзыраанын эрткен чылдарны-биле деңнеп, магадап олурар мен.

Тывага садыгның канчаар хөгжүп келгенин кончуг эки билир мен. Ынчангаш ол дугайын аныяк өскенге бо-ла чугаалай бээр мен. Тыва Арат Республиканың иштики, даштыкы садыының бүрүн эргезин ынчан Тыва Төп коопка мөөңнээн. Чоорту хуучу кежигүннериниң саны көвүдеп, саң-хөөзү быжыгып, республиканың чурттакчылыг ырак-узак черлеринге садыг-майгынар тургуступ эгелээн. Арат чонну хереглелдиң бараанары-биле хандырары чыл санында улам эжиждип турган болгаш чурттакчылардан садып алыр белеткелдер—мал, улуг-биче мал кежи, дүк, саржат, түүл-бүрү өлүк чоорту көвүдээн. Ынчангаш ол байдалды өөренип көргеш, кожуунар кооперациязын организастаары чугула апарган деп көргеш.

1932 чылда бир дугаар кожуун кооперациязын Улуг-Хемге тургускан. Оон баштаар черниң даргазынга томуйлаткан мен. Ye берге турганы чугаажок. Транспорт бар эвес, бүгү-ле бараанны чайын-даа, кыжын-даа чүгле аътка, шарыларга чүдүрер.

Совет садыгның бөгүнгү ажылын оон-биле канчап деңнээр боор. Тываның күрүне болгаш кооперация садыының бедик деңнелде хөгжүп сайзыраанын кижилериниң амыдралының деннелиниден безин көрүп болур. Бараан саарылгазының хемчээли өскен.

Тывага садыг ажылын хөгжүдеринге болгаш садыгга кадрлар белеткээринге аргадуржулгазын, билиин күзелдии-биле берип чорааннар бистиң аравыста хөй. Олар ам бо хүннерде колдуунда-ла, садыгның хоочуннары. Н. В. Юневич, Н. С. Комбуй, В. Б. Худящев, О. М. Наксыл болгаш оон-даа өскелер олларга хамааржыр. Хоочуннарның ажыл-херээн уламчылаышаан, садыг шугумунда чонга төлептиг бараан болуп чоруурлар эвээш эвес. Чижээ, садыг шугумунуң хоочуннары А. Д. Ширин, А. Б. Шойлаа, А. А. Саян, М. Н. Макарова, М. Р. Рензова, М. В. Мажов болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг кызымак ажылы-биле чонуң хүндүткелин чедип алганнар.

Бо хүннерде хоочуннар-биле кады садыг шугумунда дыка хөй аныяктар ажылдап турарлар. Олар хоочун эш-өөрүнден күш-ажылдың чаагай чаңчылдарынга өөренип ап, оларның үлегери-биле ажылдап турарлар. Ынчангаш дыка хөй аныяктарның мурнакчыларның одуруунда санадып турарынга өөрүвес арга чок.

Садыг ажылдакчылары бо хүннерде ажылынга чаа деп-шилгелиг арга-дуржулганы ажыглавышаан, хандырылганың культуразын бедидип, кызымак ажылдап турарлар. Ол хоочуннар бистерге өөрүвүг болгаш чоргааранчыг.

И. ЛОПСАН.

КОНФЕРЕНЦИЯ ДООЗУЛГАН

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Хөрөөженнерниң он чылы-биле холбаштыр КНО-нуң Бүгү-делегей конференциязы бодунуң ажылын доосkан. Хөрөөженнерни деткиири-биле КНО-нуң чарлааны он чылдың баштайты чартыында ажыл-чорудулгаларның түннелдерин оон киржикчилери үндүрүп, он чылдың ийиги чартыында (1980—1985 чч.) хөделишкиннериниң программазын чүүлдүүгүнгеннер болгаш элээн каш резолюцияларны хүлээп алганнар. Сөөлгү беш чыл дургузунда хөрөөженнерге эр кижилер-биле деп эргелерни тыпсырының хөрөөнге депшилге чедип алдыңган деп программада демдеглээн. Оон-биле кады он чыл дургузунда КНО-нуң хөрөөженнерни деткириниң сорулгалары ниитизи-биле күүсеттинмээн. Чамдык чурттарда байлал баксыраан. Чижээлээргe, капиталистиг сайзырангай чурттарда хөрөөженнер чүүн-даа мурнунда ажыл-чок чоруктуң өзүлезинге, экономиктиг кризистиң чидиглеңгенинге таваржып турар.

Социалистиг чурттарда байдал мырыңай өске. Ында хөрөөженнер тайбың, чепсегленишкинни дүжүрери, чавырлыышкын болгаш делегейниң кады ажылдажылгазы дээш демисел-биле катай хөй-ниитиниң амыдыралының янзы-бүрү талаларында калбаа-биле киржип турар деп программада айыткан. Ол чурттарда хөрөөженнерниң ажылдап турарының бедик хуузу чедип алдынган, а ол ышкаш политиктиг амыдыралга оларның идепкейлиг киржилгези хандырылган.

Ол чылдың бүгү үш сорулгазының: деп эргенин, хөгжүдениң болгаш тайбының, бот-боттарының аразында сырый харылзааларының дугайын оон ыңай программада айыткан. Чүгле тайбының байдалында чурттарның экономиктиг, социал болгаш культура хөгжүдезинге депшилге болур болгаш хөрөөженнерниң байдалы эжиждип болур. Күрүнелер аразының найыралдыг харылзааларын болга

ОЛИМПИАДА-80

Олимпиаданың он үшкү хүнүнде

● Ол хүн 19 комплект медальдар дәэш маргылдаалар болган.

● Волейболга Совет Эвилелиниң әр улустуң шилиндек командазының спортчулары чемпион ат дәэш түңнел ужуражылгазында Болгарияның волейболистерин 3:1 санга тииләэш, Олимпиаданың алдын медалын чаалап алган.

● Чиик атлетика маргылдаазының дөрт кижи киржикчилиг 400 метрге эстафетазынга хөрәэжен спортчулар аразынга ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүннери бирги черни бүзүрелдии-биле әәләэн. А әр улустуң аразынга база-ла ол хемчәэлге эстафетазынга база совет спортчулар чемпионнаан.

● Москва Олимпиадазының марафон чарыжынга Герман Демократтыг Республиканың спортчузу Вальдемар Цирпинси алдын медальды чаалап алгаш, 1976 чылда Монреаль Олимпиадазынга чедип алган чедишкининин база катап каттаптаан.

● Черниң бедиин халыырынга база бир ГДР-ниң спортчузу Герд Вессиг үүгле Олимпий оюннарының чемпиону болган әвес, а харын делегейниң чаа рекордун тургускан. Ол 2 метр 36 сантиметрни халаан.

● Чиик атлетика маргылдаазының 5000 метрге әр улустуң аразынга маргылдаазынга Эфиопиядан келген спортчу Мирус Ифтер әң эки үени көргүскеш, чемпионнаан.

ХОСТУГ ХҮРЕШКЕ ХАМААРЫШТЫР

Олимпий оюннарының үш дакпыр чемпиону, алдарлыг совет спортчу Александр Медведь хостуг хүрешке болуп әрткен Олимпий оюннарының түңнелин мынчаар тайылбырлаан:

— Хостуг хүрештин дензи бүрүзүнге Олимпий оюннарының алдын медалы дәэш спортчу демисел кандыг-даа улуг маргылдаалардан артык шыырак болду. Маңаа мөге кижинин бедик арга-дуржулгалындан ангыда оон ук маргылдаага психологтуг белеткели, тура-соруу, әрес-дидим чоруу улуг рольду ойнаары чугаажок.

Шынап-ла шак ындыг мөгелериң бирәзинге италиан Клаудио Поллио хамааржыр. Спорттун бо хевиринге сонуургактар, бедик мергежилдиг тренерлер Олимпиада мурнунда оон чедишкиннерин хамаан чок адын безин билбес турганнар. А ол әң чиик дензинге Олимпиаданың алдын медалын чаалап алган. Ол түңнел ужуражылгаларының бирәзинде делегей чемпиону, Москва чурттуг Сергей Корнилаевти сан талазы-биле ойнап алган. Неаполдан келген 20 харлыг студент ол тиилелгезин үүгле бодунуу кылдыр санаваан турар.

— Мәән чуртумда спорттун бо хевири-биле 250—300 хире спортчулар доктаамал белеткениң турарлар. Ынчангаш мәән тиилелгем оларны улам хей-лаңт киириш, хостуг хүрешти моон-даа соңгаар улам нептередириңге улуг идигин бәәри чугаажок—деп, ол чугаалады. Ынчангаш Олимпий оюннарының чемпионунуң үлегерин муң-муң бичин ооллар эдерери чугаажок.

Хостуг хүреш делегейниң янзы-бүрү булуннарында сайзырап турар деп чүвени болуп әрткен Олимпиадага Болгарияның, Грециянын, Польшаның, Чехословакиянын болган өске-даа чурттарның мөгелериниң чаалап алган медальдары бадыткап турар.

А совет мөгелериниң школазы моон мурнунда Олимпиадаларның түңнели ышкаш, бедик деңнелде тургустунганын база катап бадыткады. Алза чогуур 10 алдын медальдын чедизин совет спортчулар чедип алганы—канчаар-даа аажок бедик көргүзүг. Бистиң шилиндек командавыстың составы Монреаль Олимпиадазынга турганындан шуут чаартынган.

Москва Олимпиадазының хевизинге бистиң чайгыс чер чурттугларывыс Анатолий, Сергей Белоглазов алышкылар, Магомедгасан Абушев, Сайпулла Абсандов, Сандасар Оганисян, Илья Мате болгаш Сослан Андиев әзулуг-ла әрхейлер болуп, бедик арга-дуржулгалыын, шыыраан көргүстүлер. Әр-хейлер!

(СЭТА-ның корр.).

Алдын медальдың эдилекчилери

Чиик атлетика маргылдаазынга алдарлыг совет спортчу Татьяна Казанкина Монреаль Олимпиадазынга чедишкинин база катап бадыткап, бо удаада база алдын медальды чаалап алган.

Хостуг хүрештиң әң аар дензинге совет мөге Сослан Андиев база чемпионнаан. Монреаль Олимпиадазынга чедип алган чедишкинин база катап каттаптаан.

СЭТА-ның фотохониказы.

АНЫЯКТАРГА СӨЗҮМ

Хоочун чолаачы Ооржак Хапыжыкович Ламаның сактыыш кынындан

ХЕРӘӘЖЕН ЧОЛААЧЫЛАР

— Тывалар өөренир чүвеге кончуг сүүдүлүг улус! — деп, орус башкым Самаковтуң чугаазын әпти саптып келир мен.

База бир мындыг куда болганын таан утпас мен ийин. Бир катап улуг үгбавыс ашакка барган. Дөргүл-төрелдериис честеистин даалынга үгбавысты аппарып берген чүве. Мен ынчан даайымның хоор аңдының хокпазынга ушкажып чеде берген мен. Быштак, боорзак, эзт чип турганым кончуг билир мен. Куда дүшкен дижип-ле турар, оон чогум утказын әге билбес мен. Тарап чоруур апарган. Бистин таланың улузу чаныс чоруурда, үгбавысты черге олурткаш, тонунуң эдээн черге калбартыр чаткаш, оон жырын орта борбак даш каап каар чүве чораан. Ол болза бурун тываның өзүзүнга ишакка барган кыс өг әәләәр, өрү октаан даш черге чыдар деп чүве ол ыйнаан.

Арат чазааның кызыл туту книский берген соонда, үүгле өг әәләәр салымныг чораан тыва кыстар әртем-техниканы әзертеп муна берген. Тыва кыстар, тыва ооллар кады денге тыва бижикке өөренип, Москвадан чоруткан техниканы шиңгәәдип турар апарган бис.

Тыва бижик дөрт харлап турда, бистиң кыстар чычаанны чолаачылай берген чүве. Бир дугаарында Лида Сапогова машинаны чолаачылай берди. Ол черле кончуг эрес дуңмай чораан. Ынчан Хову кудумчузу, ам Кызыл-Шериг кудумчузу янек-хараганныг шөл турган. Бир катап ол шөлге Лиданың эмдикширгей малды чүген чокка мунуп алгаш, дывыладып, турганын көрген мен. Мал мөөл маннаарга. Лида каттыраннаар болган. Оон бир катап ол-ла шөлге мал шалбалаарының маргылдаазы болган. Лида чеди кулаш сыдымны түдүп алгаш, эзерлиг аът кырында олурар болган. Чаны-биле маннап әрткен малды чангыс каар, бир көөрге девиржәэн аът кудуруун саглаш кылгаш. Лиданың төрепчиленген сыдымының ужында донгай дужуп турар-ла болгай.

Лидия Данилованың соон дарый Чаңгаа, Натнит, Тоорук, Лопсан-Сүрүн олар чолаачылай берген. Тергин кыстар — тергин чолаачылар, чолаачы кыстар хоңуунарже сургакчылаан даргаларны-даа соөртүп турган, бараан саранны-даа соөртүп турган. Көвүрүг чок хемнерни кежерде, малгаштыг шынаалар әртерде, кадыр арттар ажарда чолаачы хөрәәженнер чолаачы ооллардан черле дудавас турган. Чолаачы кыстарның мунган машиналарында шыйбак безин көзүлбес турган.

Миниин чугаалаайн. Кыварчаар түүлүг болгаш эки әтти камнап эдиләәрин чолаачы кыстардан көрүп өөренген мен. Чолаачы кыстар — чалыы шаамның хожамык ырлары боон чорааннар.

ТҮЛҮШ ТАЖЫНЫ САКТЫР СИЛЕР БЕ?

Тываның баштайгы чолаачызы Түлүш Тажы бистиң башкывыс болгаш үлегерни эдерип чораан шолбанывыс. Түлүш Тажының ийи өстээн чолаачылар эдерик. Бин-Кемнин Михалл Кызыл-Тас, Әрзинин Кыргыс Сандык, Барынын Хемчиктин Хомушку Хуралбай, Ооржак Кара-Ашак, Сүрүн-кыс, Сарыглар Сүрүн, Бичен-оол, Шырып, Чадаанаанын Чарык-Карак, Улуг-Хемнин Ондар Хунажык, Ондар Даваа, Дамдынчап, Балы-Лама, Дамба, Таский, Ак-оол, Шойдуң суглар Түлүш Тажының оруун оруктап чораан, бүгү Тывага сураглыг чолаачылар апаргаш, оон улам өскеш, даргалар-даа боон чоргулады. Мен эш-өөрүмнүң адын-сывын арай чандыр адап орарым база чалап чок, ынчалза-даа мәән бо эш өөрүмнүң Төрәән чуртунуң мурнунга чедирген ачы-буянны кажан-кезәәде утпаңдурбас деп бодаар мен.

Түлүш Тажыны сактыр-дыр силер бе? Бир чамдыкта дириг арткан эш-өөрүмнүң аттарын сактып келгеш, ынчаар айтыра бәәр мен. Оон ара соксап каар мен. Кызылдың бир кудумчузуң Чооду Кидиспей кудумчузу деп адаан. Ол черле чөптүг. Чооду Кидиспей Тываның бир дугаар ужудукчузу-ла болгай. Ынчаарда Тываның баштайгы чолаачызы Түлүш Тажының ады-биле албан чериниң азы бир кудумчуну, чок болза тергин чолаачыларның тускай шаналын адап көрзе, кандыг ирги?

Мәән мөзүлүг кижи болурумга, чымчак холдуг чолаачы болурумга Түлүш Тажының чедиргеи буяны кончуг улуг. Эң баштай олурган чычаанымның чолаачызы — Түлүш Тажы. Чолаачылаар күзелдии одун-көзүн чүлдү-чүрәәмге кыпсып берген кижи — Түлүш Тажы.

Түлүш Тажыны сактыр-дыр силер бе, ооллар? Тыва черге чычаанны баштай мунган болгаш бүгү назынында чолаачылап келген эки кижинин адын уттур болза, соңгу назынынта багай болгай аан.

АНЫЯКТАРГА ЧАГЫЫМ

Мен кандыг машина чолаачылаваадым дәэр оны. Чаа машина келирге, оны бодум-на чаажыктырын алыр мен. Эн-не баштай чүк соөртүр ГАЗ-АА дәэр азы «Форд» уктуг машинаны чолаачылаан мен. Шыдалы хиреліг, бүдүн чартык тоннаның чүүгүн арт ажарда, хоочулуг ашак дег, көксү-хөрәә хуюкталып көөр. Ол машина кудургай черге даады аскымнаар, доктаадыр тормазы чөлдүргей болгаш хөөкүйкүн кудуруунга ужурган дытты дедир баштандыр баглап ап чораан мен. Чолаачылап чораан машиналарымның маркаларын адап каайын, бир чамдык аныяктар көөр туржук, дыңнаваан боон болур. Олар болза АМО-3, ЗИС-5, ГАЗ-А, ГАЗ-АА, Форд-4, Форд-У-8, ЗИС-101, ЗИС-110, ЗИМ, ЗИМ-20, Волга, ГАЗ-67, ГАЗ-69.

ГАЗ-А деп машинаны дугайын чугаалап көрейн. Салчак Токаның чычаанын чолаачылап турумда, дайын эгелей берген. Шериг даалга берген. Күүседип кирипкеи мен, ГАЗ-А деп машинаны менээ тускайлап бергеш, Тываның аратты шериг полугунче чорудупкан. Генерал-лейтенант Семен Даниловичи Шооманын уштап-баштап турган черинге чолаачылап, машиналар хонар өгүү — гаражты эргелекчилеп турдум.

Кижи амытан тайбың, уеде кылып ораан чүвезин кайын дөтерезин сактып чоруур Дайын-үезинде кылган үүлезин кижи утпас. Немец фашистерни чылча шапчып чораан тываның эки турачыларын машина-хөөгейге база бичин-даа бол, өөредип чораан мен. Танка кезәән хүләәп алгаш, орта шеригнерни болгаш чолаачыларны шыыбай өөредип турган мен. Шериг сургуулун дооспушаан, чолаачылай берген ооллар— Үнүхпен, Сандан, Конгар, Сагды, Тажы, Байыр, Лондук олар мени көрген саныда-ла мөгейип ёзулаар апарганнар.

Аныяк чолаачы дуңмаларым! Чолаачылап чораан, черле арага-хымыс ишпецер! Силерге идегәәш, берин каан улуг өртектиг машиналарны чаш уруг ажаары дег камнап чорунар. Кижи сеткилин хөрзит чүведен хомудаар деп үлегер чугаа бар. Кижилерни әвилең-әәлдек сөөртүп чорунар. База бир катап чугаалап каайын. Ахым Айыжының мени таакпы тыртпас, арага ишпес кылдыр кижизидип каанындан алдарлыг чолаачы болган мен, Чангыс-даа машинаны оруктан чаа түдүп көрбәән мен. Дөртен чыл чолаачылааш, персоналдыг пенсионер болдум. Совет чазаанның меңээ берген чыргаланы ол-дур. Өскүс чораан түрәәрінің магазы-биле түреп-даа чораан мен. Элбер-самдар хөректәәштү әктимге каап, әвирик-чамырык идикче будумну суп, баар-базар чер-даа тыппайн чораан мен. Совет чазактың хереліңге караам чыраан, чолаачылаар салымчолдут апаргаи мен.

Өг-бүлени уштап-баштап балдыр дыңзааш, чәәрби сес харлымда өгленген мен. Мединин чугаалаайн. Кыварчаар түүлүг болгаш эки әтти камнап эдиләәрин чолаачы кыстардан көрүп өөренген мен. Чолаачы кыстар — чалыы шаамның хожамык ырлары боон чорааннар.